

VILNIUS UNIVERSITY

LITHUANIAN HISTORICAL INSTITUTE

Akvilė

NAUDŽIŪNIENĖ

Ethnic minorities in Lithuanian historical narrative at school education (1918-2018)

SUMMARY OF DOCTORAL DISSERTATION

Humanities,

History H 005

VILNIUS 2019

This dissertation was written between 2013 and 2019 at Vilnius University, Faculty of History. The research was supported by the Research Council of Lithuania and *Memorial Foundation for Jewish Culture* (MFJC).

Academic supervisor – Assoc. prof. Jurgita Verbickienė (Vilnius University, humanities, history and archeology, H 005).

This doctoral dissertation will be defended in a public meeting of the Dissertation Defence Panel:

Chairman – dr. Darius Staliūnas (Lithuanian historical institute, humanities, history and archeology, H 005).

Members:

Habil. Dr. Alvydas Nikžentaitis (Lithuanian historical institute, humanities, history and archeology, H 005)

Dr. Vasilijus Safronovas (Klaipėda university, humanities, history and archeology, H 005).

Assoc. Prof. Irena Stonkuvienė (Vilnius university, social sciences, educology, S 007);

Assoc. Prof. Nerijus Šepetys (Vilnius university, humanities, history and archeology, H 005).

The dissertation shall be defended at a public meeting of the Dissertation Defense Panel at 3 pm on the 7th of June 2019 in Room 211 of the History Faculty.

Address: Universiteto g. 7, Vilnius, Lithuania.

The text of this dissertation can be accessed at the libraries of Lithuanian Historical Institute and Vilnius University, as well as on the website of Vilnius University: www.vu.lt/lt/naujienos/ivykiu-kalendorius

VILNIAUS UNIVERSITETAS

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

Akvilė

NAUDŽIŪNIENĖ

Tautinės mažumos Lietuvos istorijos mokykliniame naratyve 1918-2018 m.

DAKTARO DISERTACIJOS SANTRAUKA

Humanitariniai mokslai,

Istorija H 005

VILNIUS 2019

Disertacija rengta 2013-2019 metais Vilniaus universitete.
Mokslinius tyrimus rėmė Lietuvos mokslo taryba ir *Memorial Foundation for Jewish Culture* (MFJC).

Mokslinė vadovė - doc. dr. Jurgita Verbickienė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005).

Gynimo taryba:

Pirmininkas – **dr. Darius Staliūnas** (Lietuvos istorijos institutas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005).

Nariai:

Habil. dr. Alvydas Nikžentaitis (Lietuvos istorijos institutas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005)

Dr. Vasilijus Safronovas (Klaipėdos universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005).

Doc. dr. Irena Stonkuvienė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, edukologija, S 007);

Doc. dr. Nerijus Šepetyš (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005).

Disertacija ginama viešame Gynimo tarybos posėdyje 2019 m. birželio mėn. 7 d. 15 val. Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto 211 auditorijoje. Adresas: Universiteto g. 7, Vilnius, Lietuva.

Disertaciją galima peržiūrėti Lietuvos istorijos instituto ir Vilniaus universiteto bibliotekose ir VU interneto svetainėje adresu: <https://www.vu.lt/naujienos/ivykiu-kalendorius>

SANTRAUKA

Problema

Nenuvertinant ar nepervertinant nūdienoje aktualių daugiakultūriškumo bei tautinės įvairovės pabrėžimo tendencijų, verta į jas pažiūrėti iš istorinės perspektyvos - palyginti tarpukariu egzistavusį požiūrį į tautinę įvairovę, sovietinės Lietuvos laikotarpiu oficialiai propaguotą internacionalinio, tautinės valstybės ribas peržengiančio gyvenimo (ir švietimo) idėją su situacija Lietuvoje po 1990 m., kuomet atsikūrė sąlyginai homogeniška tautinė Lietuvos valstybė. Toks idėjiškai skirtingų „trijų“ Lietuvos padalijimas tyrime kaip išeities taškas leidžia įvertinti tautinių mažumų istorijos pristatymo problematiką platesnėje perspektyvoje bei atveria galimybę per panašumų ir skirtumų dinamikos analizę išvelgti esminius jos trūkumus bei privalumus, jų priežastis bei galimas alternatyvas. Ne mažiau svarbu įvertinti, ar dabartiniame Europos Sąjungos kontekste, taikomos tolerancijos ir daugiakultūriškumo idėjos nėra tik idealizuota vizija, o istoriografijoje tarpukario laikotarpiui apibrėžti dažnai naudojama autoritariškos valstybės ir tautininkiškai orientuotos visuomenės sąvoka nėra pernelyg siaura kalbant apie tuometinę istorinę visuomenės savivoką bei tautinių mažumų klausimus.

Kai Europos Sąjungos kontekste svarstome apie daugiakultūrinį ugdymą, kalbame apie imigrantus ir emigrantus, apie pokolonijines valstybes ir kolonializmo pasekmes Vakarų Europoje, o ne apie istorines tautas ir jų sąsajas su dabartinėmis nacionalinėmis valstybėmis, tačiau dabartinės Lietuvos atveju daugiakultūriškumo perspektyva atsiveria tik per istorinį dėmenį. Įtraukiant ir sovietinės istorijos ideologijos realijas, atkreiptinas dėmesys į tai, kaip iš tiesų virštautinės valstybės ideologijos principas buvo įgyvendinamas edukacinėje sistemoje, kaip tuometinė situacija galėjo keisti ar perkurti tarpukariu plėtotą Lietuvos istorijos naratyvą tautinių mažumų atžvilgiu, ir kokios įtakos šis „sovietinis filtras“ turi dabartinės Lietuvos istorijos didaktikai.

Tyrimo hipotezės ir klausimai

Šiuo tyrimu yra siekiama patikrinti hipotezę, preziumuojančią, jog tautinės ideologijos (su akcentu į tarpukario Lietuvą) elementas, nepaisant sovietmečio spąstų, tam tikra, modifikuota forma pasiekė ir nūdieną, kurioje šias idėjas bandoma integruoti su daugiakultūriškumo idėjomis, perimamomis iš dabartinės Vakarų kultūros. Manoma, jog tokia eklektiška istorijos didaktikos prieiga formuoja destrukūrizuotą ir tautinei Lietuvos bendruomenių santarvei nepalankų tautinių mažumų istorijos pristatymą.

Antroji tyrime keliama hipotezė teigia, jog istorijos mokymo programų ir vadovėlių medžiaga daugiau atspindi tam tikro laikotarpio visuomenei būdingas vertybines ir ideologines nuostatas nei formuoja naujas, kadangi rengiantieji edukacinius planus, vadovėlius ir kitą mokymo medžiagą, remiasi baigtiniu, konkretaus laikotarpio visuomenei būdingu žinojimu, praradusiu dinamiškumą, jie neatlieka tyrėjų ar kūrėjų funkcijos. Juolab, istorinis švietimas nacionalinėje valstybėje yra hierarchiškai struktūruotas, tad švietimo institucijų vadovai nesiekia ugdyti revoliucingos istorinį švietimą ir mąstymą keičiančios kartos – kaip ir daugelio kitų valstybinių institucijų atveju yra siekiama egzistuojančios tvarkos (dominuojančio naratyvo) palaikymo, o ne pokyčių (alternatyvų), kurių valdymas reikalauja nuolatinių pastangų. Edukacinės programos ir yra būtent tokios tvarkos palaikymo gairės, pristatančios norimos sukurti (bet ne jau egzistuojančios) visuomenės vertybinį žemėlapi. Žinoma, su šiek tiek skirtinga situacija gali būti susiduriama persiformuojančioje ir savo istorinio švietimo gaires peržiūrinčioje valstybėje, kai pokyčiai hierarchiškai yra skatinami iš viršaus. Pastaruoju atveju šio tyrimo kontekste svarbu įvertinti, kokie pokyčiai tautinių mažumų istorijos suvokime per istorinį švietimą buvo inicijuoti Lietuvoje edukacinių pertvarkų metu, kas juos stimuliuo ir kokia jų sąsaja su istorijos apie tautines mažumas mokymo tradicija Lietuvoje.

Trečiasis tyrimo metu keltinas klausimas – tai populiariosios (mokslinės) literatūros įtaka kitiems istorijos didaktikos elementams – ne tik istorijos mokytojams, bet ir vadovėlių, mokymo programų rengėjams. Tyrime bus siekiama įvertinti galimą/ar aiškiai išreikštą šių edukacinių priemonių autorių orientaciją į tam tikru laikotarpiu

itin populiarias istorijos vertinimo idėjas, tikrinant hipotezę, jog tokio istorijos populiarinimo kūriniai ir yra pagrindinis vadovėlių autorių bei mokytojų šaltinis, papildomai nesidomima naujausiais istoriniais akademineis tyrimais.

Pabrėžtina, jog tyrime atsiribojama nuo išankstinių normatyvinių prielaidų, būdingų instituciniam vertinimui, ir teigiančių, jog vadovėlių ar mokymo programų pagerinimas turi tiesioginį efektą mokymosi rezultatams, bei nuo politinių prielaidų, konstatuojančių, jog gerai parengta mokymo programa ir geras vadovėlis formuoja gerą pilietį. Manoma, jog atsižvelgiant į šio tyrimo tematinės ribas bei pobūdį (turinio analizė; istoriografijos analizė; o ne sociologinis tyrimas ar psichologinė apžvalga) tokių prielaidų patikrinti neįmanoma.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Tarpdisciplininis tyrimo pobūdis, apjungiantis istorinį tyrimą su didaktikos sritimi ir turintis sociologinės analizės požymių, atspindi ir šio tyrimo **tiksluose**. Tyrimo tikslo dvilypumą nusako du paraleliai tekste pateikiami dėmenys – vertybinis/didaktinis istorijos edukacijos aspektas ir istorinio visuomenės paveiklo atkūrimas. Toks pats dvilypis yra ir vertybiškai orientuotos edukacijos (kokia šio tyrimo ribose ir yra laikoma istorijos edukacija mokyklose) bei visuomenės santykis – iš to ir kildinama pamatinė šio tyrimo prielaida, jog per istorijos mokymą suteikiamos žinios ir ištransliuojamos vertybės ugdo ir formuoja visuomenę bei jos individus, tačiau lygiai tiek pat tikėtina, jog mokyklinėje edukacijoje pateikiamos žinios ir suponuojamos vertybės yra laikotarpio visuomenės žinojimo ir supratimo atspindys. Tad šiuo tyrimu siekiama **(1)** apžvelgus bendrąsias tiek Lietuvoje, tiek užsienyje plėtotas istorijos mokymo teorijas, išsiaiškinti, kokie istorijos didaktikos aspektai atsispindėjo tautinių mažumų reprezentacijoje Lietuvos istorijos didaktikoje tarpukariu ir sovietmečiu, įvertinti kaip šie aspektai reflektuojami nūdienos edukacinėse istorijos programose, kaip vienu ar kitu laikotarpiu jie papildomi ar pakeičiami priklausomai nuo vyraujančių visuomenės nuostatų bei mokslo populiarinimo leidinių įtakos.

Tolygiai svarbu išsiaiškinti, (2) koks iš istorijos edukacijoje pateikiamų tekstų susidaro lietuvių tautos vaizdinys Lietuvos tautinių mažumų pristatymo kontekste XX-XXI a. Paraleliai analizuojant istorijos mokytojų (interviu) bei vadovėlių rengėjų (vadovėliai) duomenis išryškinti sąmoningai pateikiamus nacionalistinius vaizdinius ir nesąmoningai (per simbolius, semiotiką) formuojamą istorinį suvokimą.

Šiems tikslams pasiekti išsikelti šie **uždaviniai**:

1. Atlikti Lietuvos istorinio švietimo programų ir vizijų analizę politinėje trijų skirtingų Lietuvos valstybingumų aplinkoje, identifikuoti tautinių mažumų istorijos ir tautiškumo sampratos pristatymo raidą.

2. Pateikti bendrąją Lietuvos ir užsienio istorijos mokymo teorijų apžvalgą tautinių mažumų pristatymo aspektu, nusakant istorijos vadovėlio reikšminį statusą istorijos mokymui. Nustatyti Lietuvos istorijos švietimo procesų 1918 – 2018 m. raidos tendencijas ir dinamiką, o sovietinio LTSR istorijos mokymo atžvilgiu įvertinti LTSR istorijos mokyme tautinių mažumų istorijos pristatymo (ne)specifiškumą kitų tiriamų laikotarpių kontekste.

3. Rekonstruoti trijų tiriamų periodų vadovėlių ir pagalbinių mokymo priemonių rengimo aplinkybes, identifikuoti vadovėlių pasirinkimo galimybių spektrą. Atlikti tiek tarpukario Lietuvos istorijos, geografijos ir krašto pažinimo vadovėlių analizę atsižvelgiant į tautinių mažumų diskursą bei plėtojamą tautiškumo sampratą, tiek sovietinės Lietuvos istorijos vadovėlių analizę tautiškumo sampratos ir tautinių mažumų pristatymo fone, tiek XX a. paskutinio dešimtmečio - XXI a. pr. Lietuvos istorijos bei literatūros vadovėlių analizę minėtajame kontekste. Palyginti tarpukario, sovietmečio ir dabartinės Lietuvos vadovėlių faktografinę informaciją apie tautines mažumas bei aptarti vadovėliuose pateikiamos informacijos interpretacijos skirtumus bei panašumus. Atskleisti dažniausiai pasitaikančias vadovėlines spragas, faktografines klaidas ir tirti jų atsiradimo aplinkybes Lietuvos istorinių etninių bendruomenių pristatyme.

4. Parengus klausimyną ir atlikus interviu su dabartinais istorijos mokytojais apie tautinių mažumų reprezentaciją istorijos pamokose ir apie tautiškumo sampratos formavimą mokykloje, išanalizuoti interviu metu gautus duomenis, ir juos susisteminti,

pateikti pagrindines istorijos mokymo dabartinėje Lietuvos mokykloje apie tautines mažumas tendencijas.

5. Palyginti istorijos mokytojų pateiktą suvokimą apie tautinių mažumų reprezentaciją mokykliniame ugdyme su nepriklausomybę atkūrusios Lietuvos istorijos vadovėlių bei mokymo programų turiniais.

6. Pagal analizuotų interviu su mokytojais medžiagą, 1918-2018 m. Lietuvos socialinių mokslų vadovėlių medžiagą, mokymo programas, istoriografiją apie tautines mažumas Lietuvoje bei kitų šalių patirtis šioje srityje pateikti rekomendacijas švietimui apie tautinių mažumų istoriją Lietuvoje.

Tyrimo metodai

Tyrimui atlikti pasitelkiami tiek kokybiniai, tiek kiekybiniai tyrimo metodai. Jie tyrime suvokiami kaip papildantys vienas kitą. Kokybiniai metodai, priskirtini *naratologinės interpretacijos* sričiai, padeda išsiaiškinti, kokias vertybes teksto autoriai siekia perduoti skaitytojui, o *kiekybiniai metodai* įgalina objektyviai įvertinti, kas pabrėžiama tiriamuose tekstuose ir kokie yra edukacinių programų, vadovėlių, istorijos mokytojų medžiagos atrankos kriterijai. Analizuojant tiek kokybinius, tiek kiekybinius duomenis taikoma ir dedukcinė, ir indukcinė *prieiga*. Dedukcinė prieiga aktualiausia edukacinių istorijos programų, egzistuojančios istoriografijos bei vadovėlių tekstų palyginime, vertinant išorinius impulsus, kurie potencialiai turėtų nulemti vadovėlio teksto ideologinę orientaciją. Indukcinis metodas papildo dedukcinį metodą dirbant su ta pačia informacija, kadangi jis nurodo siekį ne tik pristatyti šaltiniuose randamą medžiagą apie tautines mažumas Lietuvoje ir jų koreliaciją su šios tematikos reikalavimu edukacinėse programose ar populiarumu to laikotarpio lokaliaje istoriografijoje, tačiau ir atkurti tendencingą laikotarpiui istorinį supratimą, kuris nulėmė turinio (ne)pasirinkimą bei pristatymo formą. Tokia diskurso analizė orientuota ne į vadovėlių kaip žinių šaltinio turinį, bet į didaktinę raišką mokymo priemonėse, klausiant, ką autorius laiko (ne)svarbiu dalyku, kam skiriamas papildomas dėmesys, o kas parengta atmestina, kokios (ir ar skirtingos) papildomos priemonės naudojamos tautinių mažumų temų pristatymui etc.

Kaip pagrindas kontekstiniam vertinimui prieš konkrečią diskurso analizę naudotas *trijų vertinimo punktų metodas*, pateiktas UNESCO vadovėlių analizės rekomendacijose (2010 m.): faktų atitikimas, turinio informacijos atrankos balansas bei nešališkas vertybiškai orientuotų temų pristatymas.

Pagrindinis kokybinis **tyrimo metodas** šiame darbe – skirtingų Lietuvos laikotarpių šaltinių (vadovėlių, populiariųjų istorijos sintezių, tarpukario, sovietmečio bei dabartinių publikacijų viešojoje erdvėje istorinio švietimo tematika bei visų laikotarpių istorijos, geografijos, krašto pažinimo bei literatūros mokymo programų) *analizė*, kuria siekiama išryškinti, kiek ir kaip istorijos, geografijos, krašto pažinimo bei literatūros pamokų metu buvo/yra akcentuojama tautinių mažumų istorija Lietuvoje, į kokį istorinių įvykių, laikotarpių kontekstą jos įtraukiamos, ir, kokie istorinių mažumų įvaizdžiai vyrauja šiame pristatyme. Greta šaltiniotyrimo metodo, kaip gretutinė prieiga, pasitelkiama ir tematiką atspindinčios istoriografijos analizė bei interpretacija, suteikianti teorinį pagrindą empirinei tyrimo daliai. Darbo specifika iš esmės sąlygoja ir *komparatyvinio metodo* naudojimą tyrime lyginant to paties objekto raišką skirtingais istoriniais laikotarpiais.

Tarpdisciplininį šio tyrimo pobūdį išryškina dar vienas tyrimo metodologinis dėmuo – tai *pusiau struktūruoti interviu* su istorijos mokytojais. Šiems interviu tyrimo metu sudarytas atskiras klausimynas, o interviu imti 2017 m. sausį-balandį Lietuvoje, apklausta 14 istorijos mokytojų, iš 13 mokyklų 3 miestuose (Vilniuje, Kaune, Panevėžyje). Respondentų paieškose taikytas „sniego gniūžtės“ metodas, o pačiai interviu analizei pasitelkiamas kokybinis tyrimo metodas.

Tyrimo chronologija

Šio darbo chronologinės ribos apima tris skirtingus Lietuvos istorijos periodus 1918-2018 m. laikotarpiu:

1. 1918 - 1940 m. – tarpukario Lietuva. Pirmojo chronologinio laikotarpio ribos pasirinktos konkrečiai pagal Lietuvos valstybingumo laikotarpį tarpukariu taip susiejant istorijos mokymą mokykloje su Lietuvos valstybine švietimo politika.

2. 1945 m. – 1988 m. – sovietinės Lietuvos istorijos mokymo analizės laikotarpis. 1957-ieji metai šiame etape yra vieni esminių, nes nužymi datą, kuomet išleistas pirmasis atskiras ir jau sovietinėje Lietuvoje parengtas LTSR istorijos mokymo vadovėlis bei sankcionuotas LTSR istorijos mokymas lietuvių mokyklose, o 1988 m. užbaigiamas šis periodas su paskutiniu dar sovietinėje Lietuvoje išleistu jau Lietuvos istorijos vadovėliu.

3. 1990 m. - 2018 m. – nepriklausomybę atkūrusi Lietuva. Suvokiant šį periodą kaip politiškai ir kultūriškai nevienalytį etapą Lietuvos istorijoje galime jo ribose išskirti 1990-2004 m. - kaip unikalų periodą Lietuvos edukacinėje sistemoje istorijos mokymo(si) atžvilgiu, kadangi šiuo metu Lietuvoje istorinis mokymas buvo susietas ir įpareigotas tik savo titulinės tautos istorijos mokymui, ir neturintis tiesioginių įsipareigojimų išorinėms politinėms jėgoms. Du esminiai faktoriai, pakeitę šią padėtį buvo palaipsninis išitraukimas nuo valstybės nepriklausomybės atkūrimo į UNESCO veiklą bei 2004 m. įstojimas į Europos Sąjungą bei NATO, kuris nulėmė ir naujų gairių istorijos mokymui atsiradimą bent viešajame oficialiajame diskurse. 2018 m. kaip galutinė tyrimo chronologinių ribų data nužymi paskutinius metus, kuriais išleista tyrime naudota, tautinių mažumų istorijos mokymui Lietuvoje aktuali, literatūra.

Istoriografija

Istoriografiją, aktualią šiam tyrimui, pagal skirtingas mokslines ar tematinės prieigas (istorija, edukologijos istorija, edukologija, sociologija) galima skirti į kelias dalis:

1. *Darbai, aptariantys istorijos didaktikos tiek mokykloje, tiek bendrame visuomenės švietime įvairius aspektus, besiorientuojantys tiek į turinio, tiek į formos, analizę.* Šiuo atveju itin aktualus tiek Lietuvos mokslininkų žvilgsnis į istorinės didaktikos dilemas¹, istorijos politikos Lietuvoje problematiką²,

¹ *Istorinės realybės ir mitai nacionalinėse kultūrose: dabarties vizija.* Sud. REPŠIENĖ, Rita. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009., *Naujasis Vilniaus perskaitymas: didieji Lietuvos istoriniai pasakojimai ir daugiakultūris miesto paveldas.* Sud. BUMBLAUSKAS, A.; LIEKIS; ir POTAŠENKO, G. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009., STAŠAITIS, Stanislovas. *Istorijos didaktika ir jos uždaviniai.* Vilnius: VPU, 2002.

nacionalizmo, etnokultūriškumo ir daugiakultūriškumo sąveiką, tiek problematiką praplečiantys ar užpildantys esamas teorines spragas užsienio tyrėjų darbai³, formuojantys istorijos didaktikos filosofiją ir keliantys naujus iššūkius istorijos mokymui moderniais laikais. Startinę poziciją šio tyrimo teoriniame kontekste užima vokiečių istoriko ir filosofo Jörn Rüsen siūloma istorinės didaktikos samprata⁴. Konkrečiai tautinių mažumų diskurso istorinėje didaktikoje tyrimui aktualus Jörn Rüsen, kaip neohermeneutikos šalininko, skatinimas atsigręžti nuo didžiojo prie mažojo istorinio naratyvo. Šiuo atveju – tai žvilgsnis į Lietuvos tautinių mažumų istorijos vietą didžiajame Lietuvos istorijos naratyve ar greta jo. J. Rüsen skatinama postmodernios hermeneutikos prieiga yra orientuota ne į atskirus individus ir jų bendravimo formas, bet į struktūrines, simbolines sistemas, kurios ir pasirenkamos analizuoti šiame darbe – t.y. vadovėliai ir mokymo programos. Prie analizuojamos istorijos didaktikos teorinės krypties literatūros dėl tyrimo temos specifikos priskirtini ir nacionalizmo studijų darbai, besikoncentruojantys į tautinių santykių tarpusavio specifiką, ypač titulinės tautos santykį su kitomis tautomis nacionalinėje valstybėje bei daugiakultūriškumo vizijos realumą tautiniame projekte. Vienas iš artimiausiai šią tematiką palietusių nacionalizmo studijų teoretikų - Rogers Brubaker, kuris kvestionuoja intensyvaus politinio fokusavimosi į daugiakultūriškumo ugdymą pasėkmes. Jis teigia, kad pagrindinis iššūkis nacionalinei valstybei ir jos identiteto politikai atsiranda iš bendros pozicijos kultivuoti ir netgi švęsti kolektyvinius identitetus bei ištikimybes vietoj valstybinių identitetų⁵. Šios jo

² MERKINAITĖ, Simona; ir RADŽVILAS, Vytautas. Istorijos mokymas mokyklose kaip valstybinės istorijos politikos problema. In *Istorijos subjektas kaip istorijos politikos problema*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011.

³ ANDERSON, Benedict. *Įsivaizduojamos bendruomenės: apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. Vilnius: Baltos lankos, 1999.; JOYCE, Appleby; LYNN, Hunt; ir MARGARET Jacob. *Tiesos sakymas apie istoriją*. Vilnius: Margi raštai, 1998.; WHITE, Hayden. *Naratyvumo vertė vaizduojant tikrovę*. Baltos lankos (5). Vilnius: Baltos lankos, 2002. ar BLACK, Jeremy. *Clio`s battles: historiography in practice*. Indiana university press, 2015.

⁴ RÜSEN, Jörn. *Istorika: istorikos darbų rinktinė*. Vilnius: Margi raštai, 2007.

⁵ BRUBAKER, Rogers. *Myths and misconceptions in the study of nationalism. The State and the Nation.*, ed. HALL, John. Cambridge university press, 1998. pp. 273-306.

įžvalgos yra reikšmingos norint suprasti Lietuvos edukacinių reformų, pokyčių reikšmę naudojantis tautinio „išskyrimo“ taktika prieš bandant iš naujo išmokyti skirtingas Lietuvos tautines bendruomenes sugyvenimo kartu.

2. Siekiant tikslingai susipažinti tiek su edukacinių programų mokyklose, tiek su vadovėlių rengimo specifika ir problematika tiek dabartinėje nepriklausomoje Lietuvoje, tiek sovietmečiu ir tarpukariu pasitelkiamos *istorijos didaktikos specialistų, nagrinėjančių šią temą, publikacijos*.

Žvelgiant į tarpukario Lietuvos bendrojo lavinimo sistemos bei jos raidos kontekstą itin aktuali Sauliaus Kaubrio monografija⁶, kurioje pateikta išsami laikotarpio mokyklinę sistemą pristatanti statistinė duomenų bazė, objektyviai atspindinti mokyklų, mokomųjų dalykų, mokymo kalbų *et cetera* pasiskirstymą tarpukariu. Pastarasis leidinys itin vertingas iš dalies kaip tarpukario švietimo sistemos dokumentų publikacija, iš dalies kaip koncentruota statistinių duomenų apie laikotarpio švietimo sistemą bazė, tačiau vis tik reikėtų pabrėžti, jog pasigendant kritiškesnės istoriko refleksijos, ši monografija tyrime dažniau naudojama kaip duomenų šaltinis nei kaip istoriografinė pozicija vertinant tarpukario švietimo sistemą. Tarpukario laikotarpio Lietuvoje idėjinį lauką edukacinėje sistemoje ir jos politiniame formavime padeda perprasti ir Dangiro Mačiulio monografija „Tautinė mokykla: žvilgsnis į tautininkų švietimo politiką“⁷, kurios pavadinimas gali šiek tiek suklaidinti – nors istorikas koncentruojasi būtent į tautininkų ideologinės linijos pažinimą, tačiau tyrime nemažai dėmesio skiriama ir kitų Lietuvos politinių jėgų, dar prieš tautininkams ateinant į valdžią, pozicijoms švietimo klausimais aptarti. Monografijoje išryškinama religinio dėmens svarba tarpukario švietimo politikoje iki Antano Smetonos perversmo, pristatoma oficialioji valstybinė švietimo pozicija, jos idėjiniai ir ideologiniai pokyčiai.

Kadangi lietuviškosios mokyklos ir edukacinės sistemos kūrimas tarpukariu buvo tęstinis procesas, prasidėjęs kartu su XIX a. pab. -

⁶ KAUBRYS, Saulius. *Lietuvos mokykla 1918-1939 m.: galios gimtis*. Vilnius: Statistikos tyrimai, 2000.

⁷ MAČIULIS, Dangiras. *Tautinė mokykla: žvilgsnis į tautininkų švietimo politiką*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2017.

XX a. pr. vadinamuoju „tautiniu atgimimu“, į šio darbo empirinę analizę bus įtraukiami ir mokomojo pobūdžio istorijos ar geografijos leidiniai, paskelbti 1905-1918 m. Jų tyrimą papildė kol kas pora skirtingų kryptų istoriografinių pozicijų, paliečiančių Lietuvos istorijos mokymą būtent šiuo laikotarpiu – tai Vlodo Pupšio koncentruota iki-valstybingumo laikotarpio lietuviškos mokyklos istorijos apžvalga⁸ bei Aurelijaus Giedos ištirta tuometinės istorinės kultūros vizija (pastarasis tyrimas aprėpia platesnį laikotarpį – 1904-1940 m. – jo įžvalgos ir empirinė informacija naudojami kaip istoriografinės atspirties taškai ir tarpukario Lietuvos istorijos mokymo programų bei vadovėlių analizei papildyti)⁹.

Sovietmečio edukacinės sistemos istoriografinį lauką sudaro dviejų tipų darbai – tai tyrimai, skirti bendram sovietinės edukacijos aptarimui visoje SSRS¹⁰ bei sovietinių istorijos vadovėlių iš kitų SSRS respublikų teminės analizės¹¹ ir konkrečiai Lietuvos istorijos edukacijos sovietmečiu temas paliečiantys darbai¹². Lietuvos edukologijos universiteto mokslininkų ir didaktikų Stanislovo Stašaičio¹³ bei Benedikto Šetkaus¹⁴ tyrimai, skirti ir nepriklausomybę atkūrusios Lietuvos istorijos edukacijos atskirų aspektų analizei, taip

⁸ PUPŠYS, Vladas. *Lietuvos mokykla: atgimimo metai (1905-1918)*. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 1995.

⁹ GIEDA, Aurelijus. Manifestuojanti Klėja: istorikai ir istorika Lietuvoje 1883-1940 metais. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017.

¹⁰ GRANT, Nigel. Soviet education. Penguin books, 1964.

¹¹ ROUVINSKI, Vladimir. Ethnic enclosure in Soviet and Post-Soviet School textbooks. *The Humanities: Peace Studies and Peace Discourse in Education*. Vestnik of the Tomsk State Pedagogical University Vol. 1 (64). 2007.

¹² IVANAUSKAS, Vilius. *Tarp liaudies ir tautos: kultūrininkų veikla ir etniškumo projekcijos / Epochas jungiantis nacionalizmas: tautos (de)konstravimas tarpukario, sovietmečio ir posovietmečio Lietuvoje*, Vilnius, 2013, pp. 243-286.

; VYŠNIAUSKAS, Arūnas. Konflikto dėl Vilniaus vaizdavimas tarybinio laikotarpio lietuviškuose vadovėliuose. *Europa Orientalis. Studia Dziejów Europy wschodniej; panstw Bałtyckich* 2 (2010).

¹³ STAŠAITIS, Stanislovas. *Istorijos didaktika ir jos uždaviniai*. Vilnius: VPU, 2002.

¹⁴ ŠETKUS, Benediktas. Kai kurie užduočių ir klausimų istorijos vadovėliuose pateikimo aspektai. *Istorija* (LVII). Vilnius: VPU, 2003. pp. 62-67. , ŠETKUS, Benediktas. Istorija bendrojo lavinimo mokykloje. *Istorija* (LXI). Vilnius: VPU, 2004. pp. 65-68. ir ŠETKUS, Benediktas. Istorijos mokymo Lietuvos bendrojo lavinimo mokykloje tobulinimo kryptys. *Istorija* (LIII). Vilnius: VPU, 2002. pp. 90-97.

pat papildė bendrojo lavinimo sistemos kaitos Lietuvoje ir vadovėlių rengimo teorinį kontekstą. Vis tik, S. Stašaičio darbai, nors vertingi faktografiniais aspektais, identifikuojantys, įvykusius nutarimus ugdymo klausimais tarpukariu ar sovietmečiu, tačiau gausūs išankstinių ideologinių implikacijų, kai, pavyzdžiui, kalbant apie sovietinės ideologijos diegimą Lietuvos mokyklose iš anksto teigiama, kad siekiama „parodyti, jog daugumai mokytojų brukama sovietinė ideologija buvo nepriimtina“¹⁵. Benedikto Šetkaus tyrimai, nors ir išlaiko akademinį objektyvumą, tačiau labiau koncentruojasi į tam tikrų tendencijų istorijos mokyme išskyrimą ir aptarimą ir kiek mažiau į konkrečių atvejų analizę¹⁶, tad juose gausu apibendrinančio pobūdžio svarstymų apie istorijos mokymo padėtį Lietuvoje. Tad šie tyrimai padeda kontekstualizuoti disertacijoje analizuojamą tautinių mažumų istorijos Lietuvoje pristatymo klausimą siejant jį su kitomis istorijos mokymo(si) tendencijomis, tačiau nepadaeda paaiškinti istorinio pasakojimo kūrimo proceso.

3. Nesant gausos adekvačių istorijos didaktikos santykio su tautinių mažumų ir tautiškumo reprezentacija tyrimų Lietuvos akademinėje erdvėje, ypač svarbios *užsienio mokslininkų analizės*, atliktos kaip bendras projektas Rytų Europoje bei Rusijoje (1998-2001), skirtos būtent žydų istorijos ir kultūros tematikos reprezentacijai šių šalių mokyklose¹⁷. Nors šiame darbe siektina apžvelgti ne tik žydų Lietuvoje reprezentaciją, vienodai aktuali visų istorinių Lietuvos tautinių grupių refleksija iš daugumos pozicijos edukacinėje sistemoje, minėtieji užsienio tyrėjų darbai per žydų istorijos pristatymo aspektą pateikia teorinį pavyzdį adekvačios problematikos analizei. Juolab vertinga tai, jog šie tyrimai atlikti kultūriškai ir istoriškai skirtingais bruožais Lietuvai artimose valstybėse.

¹⁵ STAŠAITIS, Stanislovas. Istorija Lietuvos mokykloje 1940-1941 metais: tautiškumo naikinimas ir sovietinės ideologijos diegimas. „Istorija“. Mokslo darbai. 70 tomas, 1995.

¹⁶ ŠETKUS, Benediktas. Istorijos mokymo Lietuvoje bendrojo lavinimo mokykloje tobulinimo kryptys. Istorija. T. LIII, 2002. Pp. 90-97. Ar ŠETKUS, Benediktas. „Mažojo žmogaus“ istorinė atmintis: edukaciniai aspektai. Acta humanitarica universitatis Saulensis. T. 9., 2009. pp. 167-175.

¹⁷ Apie projektą ir jo autorius plačiau: <http://www.ajc.org> [žiūrėta 2018-01-13]

Pastarieji pora dešimtmečių Europos ir JAV akademinėje erdvėje išskirtini kaip vadovėlių tyrimų nacionaliniuose kontekstuose suintensyvėjimo laikotarpis, kuomet paskatinti globalių daugiakultūrinio ir tolerancijos ugdymo idėjų, tyrėjai ėmėsi kvestionuoti tautinio ugdymo ir Europos Sąjungos gairių istoriniam švietimui suderinamumą¹⁸ ar istorinio švietimo apie kitas tautines grupes sąsajas su valstybės užsienio politika¹⁹. Tokių suintensyvėjimą rodo ne tik atskiros publikacijos, bet ir tendencingas istorijos didaktikos akademinės polemikos įtraukimas į bendrą nacionalinių valstybių istorinių tyrimų darbotvarkę. Tokio pobūdžio publikuoti tyrimai bei konferencijų medžiaga šiame darbe naudojami kontekstiniam palyginimui.

4. *Istorinės monografijos ar straipsniai skirti konkretiems Lietuvos tautinių mažumų istorijos aspektams nagrinėti.* Norint išvengti istorinio didaktiškumo vadovėliuose prasilenkimo su realybe (kaip realybė šiuo atveju traktuojami profesionalių istorikų pateikti šaltiniais paremti faktai), šiame darbe į pagalbą bus pasitelkiami istorikų, kurie tiria konkrečių tautinių mažumų problematiką, darbai. Jais remiantis tikrinamas kvestionuotinių aspektų, kurie vadovėliuose pateikiami kaip faktai, o ne autoriaus interpretacija, pagrįstumas.

XIX a. totorių istorijos Lietuvoje temas savo tyrimuose lietusios istorikės Tamaros Bairašauskaitės darbai²⁰ naudojami bandant parodyti vadovėliuose pasitaikančius netikslumus apie totorių padėtį Lietuvai patekus į Rusijos imperijos sudėtį. Karaimų etninės grupės Lietuvoje istorijos pateikčiai vadovėliuose įvertinti kaip atskaitos taškas pasirinkti pagrindinės karaimikos tyrėjos Lietuvoje – Dovilės Troskovaitės nusistovėjusius mitinius karaimų istorijos Lietuvoje siužetus kvestionuojantys straipsniai²¹. Oponuojant vadovėliuose

¹⁸ Rumunijos atvejis: SZAKACS, Simona. Now and then: national identity construction in Romanian history. A comparative study of communist and post-communist school textbooks. *Internationale Schulbuchforschung*, 29 (1). pp. 23-47.

¹⁹ Ukrainos atvejis: JANMAAT, Jan Germen. The ethnic 'other' in Ukrainian history textbooks: the case of Russia and the Russians. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 37:3, 2007, pp. 307-324.

²⁰ BAIRAŠAUSKAITĖ, Tamara. *Lietuvos totoriai XIX amžiuje*. Vilnius: Mintis, 1996.

²¹ TROSKOVAITĖ, Dovilė. Myth as a Way to Co-existence: A Case of Karaites Community in the 18th - 20th Centuries, Values and Memories. Multiethnicity in the

pateiktiems tiek faktiniams, tiek bendrojo suvokimo netikslumams (kitaip – stereotipams) žydų istorijos Lietuvoje tema pasitelkiami veikalai, plačiau supažindinantys su Rytų Europos regiono žydų istorija – 2012 m. pasirodžiusi Lietuvos istorikų kolektyvinė monografija „Lietuvos žydai“²², santykių dinamiką tarp lietuvių ir žydų tarpukario Lietuvoje analizuojanti straipsnių rinktinė „Abipusis pažinimas“²³, bei atskiros Lenkų-žydų studijų instituto Oksforde leidžiamų straipsnių rinktinių „Polin“ dalys²⁴ ir Ezros Mendelsono Vidurio ir Rytų Europos žydų gyvenimo tarpukariu studija²⁵. Tokia perspektyva itin aktuali didaktiniame žydų istorijos pristatymo kontekste kaip skatinanti apsvarstyti galimą Lietuvos žydų bendruomenės ne tik kaip integralios ATR ar Lietuvos Respublikos visuomenės dalies, bet ir kaip integralios (ir svarbios) visos Rytų Europos žydų diasporos dalies pristatymą. Lietuvos rusų bei sentikių tautinių grupių pristatymo vadovėliuose analizei papildyti bei įvertinti pateiktą informaciją pasitelkiami tiek Natalijos Kasatkinos ir Andriaus Marcinkevičiaus tyrimai²⁶, tiek pagrindinio sentikių istorijos Lietuvoje klausimus nagrinėjančio mokslininko, Grigorijaus Potašenko, darbai²⁷. Tarpukario vokiečių ir lietuvių sambūvio Lietuvoje realijų ir vokiečių tautinės grupės pristatymui Lietuvos istorijos pasakojime mokykloje įkontekstinimui remiamasi bene vienintele šiai temai skirta Sauliaus Kaubrio ir Mindaugo Tamošaičio studija „Lietuvos vokiečiai tarp dviejų pasaulinių karų: metmenys

European Past (8th-20th c.), *Cohesion building of multiethnic societies, 10th-21st c.*, ed. Przemysław Wiszewski, vol. 1, Wrocław, 2019.

²² *Lietuvos žydai. Istorinė studija*. Sud. SIRUTAVIČIUS, V.; STALIŪNAS, D.; ir ŠIAUČIŪNAITĖ-VERBICKIENĖ, J. Vilnius: Baltos lankos, 2012.

²³ *Abipusis pažinimas: lietuvių ir žydų kultūriniai saitai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.

²⁴ POLIN. *Studies in Polish Jewry. Jews in the former Grand Duchy of Lithuania since 1772*. Ed. LIEKIS, Šarūnas; POLONSKY, Antony; and FREEZE, Chaeran. Vol. 25. Oxford: The Littman Library of Jewish civilization, 2013.

²⁵ MENDELSON, Ezra. *The Jews of East Central Europe Between the World Wars*. Indiana University Press, 1987.

²⁶ KASATKINA, Natalija; ir MARCINKEVIČIUS, Andrius. *Rusai Lietuvos Respublikos visuomenėje 1918-1940 m.: istorinės retrospektyvos konstravimas*. Vilnius: Eugrimas, 2009.

²⁷ Lietuvos sentikiai: istorija, kultūra, dailė. Sud. POTAŠENKO, Grigorijus; ir MOROZOVA, Nadežda. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2011.

tapatybės istorijai²⁸. Aptariant dabartiniu metu vienos didžiausių etninių mažumų grupių Lietuvoje ir tuo pačiu istorinėje perspektyvoje kultūriškai artimiausios lietuviams etninės grupės – lenkų – pristatymą Lietuvos istorijos švietime išskirtinė istoriografinė pozicija šiame kontekste – Krzysztof Buchowski studija „Litvomanai ir polonizuotojai. Mitai, abipusės nuostatos ir stereotipai lenkų ir lietuvių santykiuose pirmojoje XX a. pusėje“²⁹, skatinanti per akademinio objektyvumo prizmę permąstyti politiškai komplikuotas lietuvių ir lenkų tarpusavio santykių istorines patirtis. Taip pat šiam tyrimui svarbu išskirti ir istoriografiją, skirtą sudėtingos Holokausto temos pristatymui³⁰ ir Antisemitizmo Lietuvos istorijoje analizei³¹ bei didaktinei Holokausto refleksijai³², tiek dėl to, jog Holokausto istorija yra integrali Lietuvos žydų istorijos dalis, tiek dėl šios temos užimamos išskirtinės pozicijos istorijos švietimo programose.

Šaltiniai

Šiame tyrime į istorijos edukacijos analizės sritį patenka skirtingi, tačiau tarpusavyje besisiejantys komponentai - tiriamos pagrindinės keturios skirtingos **šaltinių** grupės, atliepančios istorijos edukacijos tautinių mažumų tematika Lietuvoje XX a. – XXI a. pr., tyrimo klausimus:

1. *Vadovėliai ir mokymo programos*: tarpukario istorijos, geografijos bei krašto pažinimo mokykliniai vadovėliai, sovietinės

²⁸ KAUBRYS, Saulius; ir TAMOŠAITIS, Mindaugas. Lietuvos vokiečiai tarp dviejų pasaulinių karų: metmenys tapatybės istorijai. Gimtasis žodis, 2013.

²⁹ BUCHOWSKI, Krzysztof. Litvomanai ir polonizuotojai. Mitai, abipusės nuostatos ir stereotipai lenkų ir lietuvių santykiuose pirmojoje XX a. pusėje. Vilnius: Baltos lankos, 2012.

³⁰ SNYDER, Timothy. *Kruvinos žemės: Europa tarp Hitlerio ir Stalino*. Vilnius: Tyto alba, 2011. ar Holokaustas Lietuvoje 1941-1944 m. Sud. BUBNYS, Arūnas. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2011.

³¹ STALIŪNAS, Darius. *Enemies for a day: antisemitism and anti-Jewish violence in Lithuania under the Tsars*. Budapest: CEU Press, 2015.

³² *Why should we teach about the Holocaust?* Ed. AMBROSEWICZ-JACOBS, Jolanta. Judaica Foundation Center for Jewish Culture, 2004. ar BERESNIOVA, Christine. *Holocaust education in Lithuania: community, conflict and the making of civil society*. Lanham MD: Lexington books, 2017.

Lietuvos istorijos vadovėliai, šiuolaikinės Lietuvos istorijos ir literatūros vadovėliai bei visų trijų laikotarpių istorijos, literatūros bei krašto pažinimo mokymo programos, skirtos visoms Lietuvos mokykloms ir nustatančios gaires tiek istorijos vadovėlių rengimui, tiek istorijos mokymui pamokų metu, metodiniai nurodymai istorijos mokytojams ar mokytojams organizuojamų mokymų medžiaga. Prie šios šaltinių grupės priskirtini ir į oficialias istorijos mokymo programas nepatekę vidiniai istorijos mokymo gairių nustatymo aptarimai sovietmečiu, kurie dėl šio laikotarpio specifikos suprantami kaip šaltiniai, reikšmingai papildantys tuometines oficialiąsias istorijos mokymo programas.

2. Atskirą šaltinių grupę sudaro tiek tarpukariu pasirodžiusios *Lietuvos istorijos sintezės*, tiek sovietmečiu leisti sintetiniai Lietuvos istorijos veikalai, tiek antruoju Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu pasirodę Lietuvos istorijos leidiniai, orientuoti į bendresnio pobūdžio visuomenės švietimą Lietuvos istorijos klausimais. Iš sintetinių istorijų analizei ir gretutiniam jų ir vadovėlių medžiagos apie tautines mažumas palyginimui atrinkti leidiniai, susilaukę didesnio visuomenės dėmesio .

3. Bendram XX a.-XXI a. pr. skirtingų ideologinių periodų Lietuvos edukacinės sistemos aptarimui, tautiškumo sąvokos kaitos fiksavimui bei edukacinės sistemos analizės konteksto papildymui itin reikšmingi šaltiniai – *publikacijos iš Lietuvos periodinės spaudos*, skirtos mokytojams, vadovėlių bei mokomųjų programų rengėjams. Struktūruota forma (pagal tematiką) dauguma šių publikacijų, aprėpiančių būtent istorijos, krašto pažinimo ir geografijos dalykų mokymo problematiką tarpukariu, pateikiamos dvejose rinktinėse - antologijose „Istorijos mokymas Lietuvos mokykloje 1918-1940 m.“³³ bei „Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis 1918-1940 m.“³⁴ Istorijos didaktikos atgarsiams visuomenėje atspindėti pasirinkti šiek tiek platesnio pobūdžio, tarp publicistikos ir akademybės (kokia ji buvo sovietmečiu) balansuojantys leidiniai,

³³ *Istorijos mokymas Lietuvos mokykloje 1918-1940 metais: antologija*. Sud. ŠETKUS, B.; GRIGARAVIČIŪTĖ, S.; ir SETKUVIENĖ, R. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2006.

³⁴ *Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis 1918-1940 m.: antologija*. Sud. BUKAUSKIENĖ, T. Vilnius: Mintis, 1996.

kurių autoriai problemiška žiūri į istorijos mokymo sritį³⁵. Šiuolaikinės Lietuvos visuomeninės savivokos istorijos didaktikos ir tautiškumo klausimais analizei pasirenkama koncentruotis į istorijos mokymo programas, švietimo strategijas ir panašaus pobūdžio dokumentus, aptartus pirmojoje šaltinių grupėje. Taip pat šio klausimo analizę nūdienoje papildo toliau aptariamų pusiau struktūruotų interviu su istorijos mokytojais tyrimas.

4. Dabartinės Lietuvos situacijos istorijos mokymo srityje atspindėjimui atlikti *pusiau struktūruoti interviu* su istorijos mokytojais.

Disertacijos struktūra

Darbą sudaro tyrimą ir jo problematiką pristatantis įvadas, dvi tiriamosios dėstymo dalys ir išvados. Darbo pabaigoje pateikiami naudotų šaltinių ir literatūros sąrašai bei priedai. Pirmojoje dėstymo dalyje rekonstruojami tautinių mažumų istorijos ir kultūros pristatymo mokykloje idėjiniai kontekstai ir jų skirtumai bei panašumai tarpukario, sovietmečio ir nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje. Antrojoje dalyje pateikiama šių trijų laikotarpių vadovėlių turinio tautinių mažumų istorijos klausimu analizė, kurioje identifikuojamos pagrindinės pasakojimų apie Lietuvos tautinių mažumų istoriją problemos. Remiantis šio tyrimo metu atlikta analize rekomendacijose (Priedas nr. 7) mokytojams pateikiamos struktūruotos, ne metodinio, bet patariamojo pobūdžio idėjos, kaip mokyti(s) apie vietos tautinių mažumų istoriją.

³⁵ ČAIKOVSKIS, Arnoldas. Ideologinių diversijų užkulisiuose: medžiaga lektoriui. Vilnius: Žinija, 1988. ar *Kai kurios Lietuvos TSR istorijos problemos*. Sud. LAZUTKA, S.; et al. Vilnius, 1988. ar RUKŠA, Antanas. Kai kurios šių dienų Lietuvos švietimo problemos. Nida, 1973.

IŠVADOS

1. Šiame tyrime išanalizavus skirtingas tautinių mažumų pristatymo formas Lietuvos (ir LTSR) istorijos, krašto pažinimo ir geografijos (tarpukariu) bei literatūros (nuo 1990 m.) vadovėliuose bei atitinkamų dalykų mokymo programose bei strategijose 1918-2018 m. Lietuvoje pasitvirtina hipotezė, jog tautinių mažumų istorijos Lietuvoje pristatymą sąlygoja konkretaus laikotarpio ideologinė valstybės politika. Lietuvoje valstybiniu lygmeniu inspiruojamoje mokyklinėje istorijos edukacijoje per pastarąjį šimtmetį susiduriama su „paslankios istorijos“ sampratos taikymu, kai pati Lietuvos valstybė ir jos dominuojanti tauta – lietuviai – renkasi skirtingą Lietuvos istorijos pateikimo kryptį idėjiškai ir politiškai skirtingais laikotarpiais. Lietuvos istorijos pasakojimas visų nagrinėjamų laikotarpių vadovėliuose formuojamas remiantis laikmečiui aktualiais ir patraukliais akcentais, kuomet siekiama suprasti, ne kaip iš tiesų buvo, o išvelgti tik tai, kas iš tos praeities būtis aktualu gyvenamajam laikotarpiui. Tiek tarpukario Lietuvoje, tiek nuo 1990 m. atkurtos nepriklausomos Lietuvos istorijos mokyme vyrauja tautinė perspektyva, kuri remiasi nacionaliniais ir dominuojančiai tautai palankiais mažųjų Lietuvos tautinių bendruomenių (karaimų, totorių, kartais ir žydų) puoselėjamais savos istorijos Lietuvoje mitais kaip legitimia istorijos rašymo paradigma, ir ignoruoja didesnių tautinių grupių (lenkų ir rusų), kurių vietos istorijos versija nepritinka prie dominuojančio naratyvo, istorinius pasakojimus. LTSR istorijos mokyme egzistavo galimybė reikštis atskiriems tautiniams titulinės respublikos tautos – lietuvių – poreikiams, tačiau istorinės atminties sovietizavimo procese sovietinės ideologijos požiūriu nebelieka poreikio pristatinti *buvusias* tautines mažumas šalyje – jos taip pat „sovietizuojamos“ (t.y. eliminuojamos iš tautinio pasakojimo ir niveliuojamos į komunistines socialines – engiamųjų ir engiančiųjų – kategorijas). Iš kitos pusės – sovietmečiu patys lietuviai buvo sovietiniai piliečiai *mažumos* statusu SSRS, todėl kitų tautinių mažumų pristatymas jų titulinėje respublikoje buvo suvoktas komplikuočiai, prioritetizuojant galimybę pirma pristatyti lietuvių istoriją ir siekiant, kad kitos tautinės grupės jos neužgožtų.

Analizuotose dabartinėse Lietuvos Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos bendrosiose mokyklų programose, švietimo strategijose bei planuose istorijos mokymui keliami tolerancijos skatinimo bei ugdymo daugiakultūrijoje aplinkoje uždaviniai ne visada atitinka mokyklinio istorijos kurso turinį. Įdomu, kad tiek pirmasis – sėkmingo siektinos istorinės didaktikos pritaikymo edukacinėje sistemoje atvejis, tiek antrasis – paklusimo sovietų valdžios nubrėžtoms tautiškumo reikšimosi per istorijos mokymą gairėms atvejis, tiek trečiasis – praktikoje nepasiteisinančių istorijos mokymui iškeltų tikslų atvejis, veda į tą patį rezultatą. Visais aptariamais laikotarpiais Lietuvos istorija tiek švietimo programose, tiek vadovėliuose pateikiama kaip tautinė lietuvių istorija, o tautinės mažumos – kaip marginali Lietuvos istorijos dalis, tad jų įtraukimas į Lietuvos istorijos pasakojimą nėra akcentuojamas. Nepriklausomos Lietuvos valstybės istorijos mokyme neegzistavo ir neegzistuoja alternatyvūs didžiajam tautiniam pasakojimui istorijos naratyvai.

2. Rekonstruojant trijų tiriamausių periodų vadovėlių ir pagalbinių mokymo priemonių rengimo aplinkybes identifikuota, jog tiek tarpukariu, tiek Lietuvoje po 1990 m. egzistavo platus skirtingų autorių istorijos vadovėlių pasirinkimo spektras. Tarpukariu istorijos vadovėlius rengė daugiau nei dešimt autorių, tačiau geografijos ir krašto pažinimo vadovėlių autorių skaičius buvo siauresnis – iki 5 autorių visu laikotarpiu. Nepaisant nemažo vadovėlių autorių skaičiaus, tarpukariu dominavo vadovėlių perleidimai, kai kurie istorijos vadovėliai buvo perleidžiami dešimt ir daugiau metų, o istorijos naratyvas liko stabilus. Nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje keičiant istorijos mokymo programą istorijos vadovėlių pasirinkimo galimybės palaipsniui plėtėsi, ėmė dominuoti daugiaautoriniai vadovėliai. Keičiantis istorijos mokymo programai senieji vadovėliai buvo/yra iš naujo apibūtinami Švietimo ir mokslo ministerijos, taip pat rengiami nauji, iš karto apeliuojantys į naujausias programas. Kaip matyti iš interviu su istorijos mokytojais, Lietuvoje po 1990 m. mokyklinėje edukacijoje ilgiau bedirbantys mokytojai ruošdamiesi pamokoms naudoja ne vieną, o keletą skirtingų istorijos vadovėlių. Nepaisant tarpukariu ir dabartinėje Lietuvoje egzistavusios galimybės mokyklose rinktis iš įvairių istorijos vadovėlių, tyrimo metu nustatyta, jog pagrindinė Lietuvos istorijos pasakojimo linija tautinių mažumų pristatymo atžvilgiu

visuose pasirenkamuose vadovėliuose sutampa – laikomasi tautinės Lietuvos istorijos kaip lietuvių istorijos pristatymo perspektyvos. Sovietinėje Lietuvoje LTSR istorijos vadovėliai, turėję pereiti sovietinę cenzūrą, nepakitę buvo perleidžiami eilę metų, vienu metu buvo galima pamokų metu naudotis tik vienu parengtu ir tuo metu aprobuotu LTSR istorijos vadovėliu. Per visą sovietmetį vadovėliai turinio klausimais beveik nekito, tad galime iš esmės kalbėti apie vieną nepertraukiamą LTSR istorijos mokyklinį naratyvą visą 1957-1988 m. laikotarpį.

3. 27-iuose tyrime analizuotuose tarpukario istorijos, geografijos ir krašto pažinimo vadovėliuose vyrauja 4 esminės kryptys, susijusios su Lietuvos tautinių mažumų reprezentacija: jų įtaka lietuvių nutautėjimui, raštingumas bei religinė tradicija, Vytauto Didžiojo asmenybė ir tautinės mažumos bei santykis su didžiais Lietuvos miestais (Vilniumi, Kaunu ir Klaipėda). Tautinių mažumų istorijos ir kultūros aspektų pristatymas būdingesnis būtent krašto pažinimo ir geografijos vadovėliams, istorijos vadovėliuose apie tautines grupes kalbama tik fragmentiškai – taip formuojant tik lietuvių istorinės Lietuvos įvaizdį. Geografijos ir krašto pažinimo vadovėliams būdingas tautinių mažumų bendruomenių ir lietuvių tautos lyginimas, pastarąją išskiriant kaip pranašesnę, bet nukentėjusią dėl kitų tautų invazijos į jos „gyvybinę erdvę“. Šitokia vadovėliuose egzistuojanti pozicija puikiai atitinka laikotarpio ideologiją, istorijos mokymas aiškiai naudojamas kaip priemonė stiprinti lietuvių tautinį identitetą net ir kitų Lietuvos tautinių bendruomenių sąskaita, kitos tautos tampa lakmuso popierėliu, kuriuo patikrinamas lietuvių tautos vertingumas ir pranašumas. LDK kaip pavyzdinio valstybinio modelio vaizdinys buvo ir tarpukario istorinio naratyvo vienas esminių motyvų, tad matyti, jog jo aktualizavimas nūdienos istorinėje didaktikoje nėra tik Europos Sąjungos ideologinės politikos atgarsis – tai bendrojo Lietuvos istorijos pasakojimo, pradėto kurti dar tarpukario Lietuvoje, tęsinys. Vis tik pagal dabartinį vadovėlinį Lietuvos istorijos pasakojimą Lietuvos kaip daugiakultūrės valstybės istorija baigiasi su tarpukariu, Lietuvos karaimų ir totorių – su Vytauto nukritimu nuo žirgo 1430 m., Lietuvos žydų istorija – su Holokaustu, Lietuvos lenkų istorija – su “išspręstu” Vilniaus krašto klausimu, Lietuvos baltarusių ir rusų istorija taip ir lieka Lietuvos istorijos paraštėse ir

labiau primena paskiras pastabas nei vientisą pasakojimą.

4. Mokykliniame tarpukario Lietuvos istorijos pasakojime kalbant apie nacionalines tautas akcentuojamas tautos kitimas ar perkūrimo dėl sociokultūrinių procesų supratimas. Tai konstruktyvizmo šalininkams būdinga prieiga, tačiau tame pačiame Lietuvos istorijos naratyve ji apjungiamą su primordialistinio tipo samprata, vyravusia tarpukario viešajame diskurse bei mokyklinėje edukacijoje. Taip lietuvių kaip nacijos supratimas Lietuvos istorijos mokykliniame pasakojime paliekamas išimtinai primordialistiniam arealui, kai tautinėms mažumoms (ar įsivaizduojamai nutautėjusiems lietuviams) ir jų kultūrinėms formacijoms paaiškinti taikomos konstruktyvistinės prieigos. Šių prieigų sinkretiškumą pagilina ir tai, jog pats kalbėjimas apie nutautėjimą (su galimybe vėl pasirinkti „tikrąjį“ tautinį kelią) rodo primordialistinį reiškinių supratimą. Dvigubų grėsmių tautiškumui – nutautinimo per kitas konkrečias tautas ir nutautėjimo per globalizacijos procesus – pristatymas tarpukariu sukūrė nišą, kurioje skatinta puoselėti ir saugoti tautiškumą (su lietuviškumo turiniu) ne tik kaip prasmingą Lietuvos valstybės kaip tautinės valstybės sudedamąją, bet ir kaip tam tikrą relikvą ar istorinę vertybę. Derėtų pabrėžti, kad nepaisant politinių pokyčių šalies viduje, perėjimo nuo demokratinio prie autoritarinio tipo valdymo po 1926 m. perversmo, nėra didelės kaitos tarp istorijos ir geografijos bei krašto pažinimo vadovėliuose pristatomo tautinių mažumų diskurso visu tarpukario periodu. Tai leidžia daryti prielaidą, kad nuo pat nepriklausomos Lietuvos paskelbimo vadovėliuose plėtotas lietuviškumo santykis su vietinėmis tautinėmis bendruomenėmis ideologiškai atitiko tiek demokratinio, tiek autoritarinio, tautininkų įvesto režimo, gaires.

5. Sovietiniame istoriniame pasakojime skirtingų tautinių grupių pristatymo atžvilgiu visiškai neperimamas tarpukario Lietuvos istorikų ar istorijos vadovėlių rengėjų įdirbis, o sovietmečio istorinio pasakojimo turinio ir ideologijos siekiama atsisakyti nepriklausomoje Lietuvoje. 9 analizuotuose LTSR istorijos vadovėliuose pristatomos ne visos istorinės Lietuvos tautinės mažumos – iš istorinio pasakojimo eliminuojamos neskaitlingosios tautinės bendruomenės – karaimai (jų nebuvo ir tarpukario Lietuvos istorijos pasakojime) bei totoriai, o žydai pristatomi tik sporadiškai, sukuriant klaidinantį jų kaip laikino, atsitiktinio Lietuvos istorijos

elemento vaizdinį. Gausiausiai iš visų tautinių grupių Lietuvoje po lietuvių kalbama apie rusus. Pastarosios tautinės grupės ir lietuvių santykių pristatymas itin romantizuotas, apie rusus kalbama tik kaip apie lietuvių tautos herojus. Tuo tarpu kita istorinė etninė grupė Lietuvoje – vokiečiai – taip pat pristatomi visuose LTSR istorijos vadovėliuose, tačiau iš visiškais priešingos, konfliktinės, perspektyvos – kaip lietuvių tautos amžinieji priešai. Kalbėjimas apie žydų žudynes sovietiniuose vadovėliuose atitinka bendras kalbėjimo apie žydų istoriją Lietuvoje tendencijas – jis ne tik kiekybiškai negausus, bet ir kupinas ideologizuoto vertinimo iš komunistinių vertybių perspektyvos. Sovietmečiu sustiprintas lietuvių kaip titulinės respublikos tautos pristatymas LTSR istorijos vadovėliuose, po 1990 m. eliminavus rusų tautos išskyrimo elementą, galimai palengvino tautinio Lietuvos istorijos modelio kaip iš esmės vienintelio pažįstamo per visą Lietuvos istoriją, pratęsimą, ir tuo pačiu komplikavo tautinių mažumų istorijos Lietuvoje pristatymą – nei sovietinis klasinės draugystės ar priešybių logika paremtas tautinių santykių pristatymo modelis, nei tarpukariu egzistuojanti daugiau antropologinė nei istorinė tautinių mažumų pristatymo perspektyva, neatitiko XX a. pab. demokratiškesnių valstybių istorijos mokymo tendencijų, tad po 1990 m. teko kurti kokybiškai naują pasakojimą apie tautinių mažumų Lietuvoje istoriją.

6. 45-iems nūdienos istorijos vadovėliams, analizuotiems šiame tyrime, būdingos bendrosios tautinių mažumų pristatymo tendencijos pagal laikotarpius ar konkrečias temas: XVI-XVII a. LDK visuomeninis gyvenimas kaip daugiakultūrio (su)gyvenimo pavyzdys, žydų istorijos Lietuvoje išskyrimas iš kitų tautinių mažumų grupių, tautinių mažumų vieta Lietuvos valstybingumo projekte, kultūrinė autonomija tarpukario Lietuvoje ir jos reikšmė tautinėms mažumoms bei Holokausto istorija kaip žydų istorijos Lietuvoje dalis. Skurdžiausiai tautinės mažumos pristatomos XX a. II p. bei dabartinių laikų perspektyvoje, todėl sukuriama iliuzija, jog tautinių mažumų problema tėra tolimos praeities reliktas, neturintis aktualumo dabartyje. Tokia pristatymo perspektyva iš esmės prieštarauja švietimo programose numatytam bei vadovėlių autorių akcentuotam dabarties ir praeities sąryšio per istoriją išryškinimui. Visgi skirtingų nūdienos vadovėlių analizė parodė, jog galimybė įvairiapusiškai atskleisti tautinių mažumų istoriją bei paveldą

Lietuvoje istorijos vadovėliuose egzistuoja, tačiau dėl nepriklausomybės metais susiformavusio standartinio istorijos pasakojimo būdo bei poreikio orientuotis į valstybinių egzaminų programą, ja retai pasinaudojama. Įvairiapusiškiausiai pristatomi žydai Lietuvoje, o lenkų bei rusų pristatyme pasigendama jų kaip tautinių bendruomenių Lietuvoje išskyrimo, lieka neaiškus jų statusas bei santykis su LDK. Lyginant istorijos mokymo programų bei vadovėlių turinį, paliečiantį tautinių mažumų istorijos pristatymą, identifikuotas vertybinis neatitikimas – egzistuoja deklaratyvios daugiakultūriškumo vertybės programose ir realiai funkcionuojančios tautiškumo vertybės vadovėliuose – pastarieji du dėmenys atspindi, kaip Lietuvos visuomenė turėtų mąstyti (valstybinio švietimo siekinys) ir kaip visuomenė mąsto (valstybinio švietimo išdava).

7. 14-kos pusiau struktūruotų interviu su istorijos mokytojais, pradėjusiais dirbti jau nepriklausomoje Lietuvoje, analizė įgalino nustatyti, kaip praktikoje pritaikoma programų bei vadovėlių medžiaga apie tautines mažumas Lietuvoje. Identifikuota, jog istorijos mokytojai supranta tautines mažumas arba kaip problemą Lietuvos istorijoje (lenkai, žydai, rusai), arba kaip linksmą atrakciją (karaimai, totoriai). Istorijos mokytojai nekvestionuoja tautiškumo klausimų pristatymo istorijos pamokose – etnocentrinė Lietuvos istorijos vizija daugeliui mokytojų atrodo savaime suprantama bei priimtina istorijos mokymo perspektyva, o tautinės mažumos ir jų egzistavimas etninėse lietuvių žemėse suvokiamas kaip Lietuvos istoriją *papildantis* faktas.

8. Lyginant tiek faktinės, tiek interpretacinės informacijos apie tautines mažumas pateikimą tarpukario ir nūdienos vadovėliuose, pastebėta, jog tiek nepaisant tautinių mažumų artumo tarpukario Lietuvoje, tiek nepaisant nūdienoje vis gausėjančios istoriografijos tautinių mažumų tematika, abiejų laikotarpių vadovėliuose neišvengiama esminių faktinių klaidų religiniais ar kultūriniais klausimais. Visgi tarpukario vadovėliuose apie tautines bendruomenes dažniau kalbama kaip vis dar egzistuojančias ir veikiančias grupes, o nūdienos vadovėliuose akistatoje su Holokaustu apie žydų bendruomenę imta kalbėti kaip apie praeities relikvą, taip pat ir kitos tautinės grupės paliekamos tik praeityje be sąryšio su dabartimi.

9. Ieškant alternatyvų nusistovėjusiam Lietuvos istorijos naratyvui, svarbu atkreipti dėmesį ir į tautinių mažumų dalyvavimą bendrai kuriamoje istorijoje. Tai ypač aktualu posovietinėje erdveje, formuojantis naujiesiems tautiniams identitetams ir ieškant ištakų istorinėje plotmėje.

SUMMARY

Proposition

Not underestimating or overestimating the current trends of multiculturalism and national diversity, it is worth looking at them from a historical perspective - to compare the interwar approach to national diversity, the official idea of international life that crosses national borders (and education) in soviet Lithuania and the situation in Lithuania after 1990 when the relatively homogeneous national state of Lithuania was restored. In this research the idea of "*three Lithuanias*" as a starting point allows to evaluate the issues of the presentation of the history of national minorities in a broader perspective and opens the possibility to perceive its essential shortcomings and advantages, their causes and possible alternatives through the analysis of the dynamics of similarities and differences. It is no less important to assess whether the ideas of tolerance and multiculturalism applied in the present context of the European Union are not just an idealized vision, and the notion of authoritarian states and ethnically oriented societies, often used in historiography to define the interwar period, is not too narrow in terms of the then historical self-perception of society and issues of national minorities.

When we talk about multicultural education in the context of the European Union, we are talking about immigrants and emigrants, about post-colonial states and the consequences of colonialism in Western Europe, not about historical nations and their links with current national states, but in the case of the presently ethnically homogeneous Lithuania, the perspective of multiculturalism opens only through the historical element. Including the realities of Soviet history ideology, attention should be drawn to the fact how the principle of supranational state ideology was implemented in the educational system, how the situation at that time could change the narrative of Lithuanian history developed in the interwar period with respect to national minorities, and what influence this "Soviet filter" has on the present didactics of Lithuanian History.

From the very beginning of the textbook studies, which was initiated by the League of Nations after the First World War, the same goal was constantly emphasized - to fight against xenophobia

and to help societies to get rid of stereotypes. After a war in Europe, this goal was motivated by the support of the stability in the world, and the topic of representation of national minorities in school history education is directly related to this globally important goal. However, in Lithuania neither in the interwar period nor during the Soviet regime or after the restoration of Lithuania's independence in 1990s this topic did not receive special attention in the academic field. It is possible to hypothesize that the marginal situation of this topic is determined by the desire to firstly (re)construct the historical narrative of the national majority (Lithuanians) during the mentioned different periods of Lithuanian statehood.

Hypotheses and main questions

The aim of this study is to test the hypothesis that the element of national ideology (with an accent to interwar Lithuania), despite the „trap“ of Soviet ideology, has reached Lithuanian education after 1990 in a certain, modified form, in which national ideology ideas are being integrated with the ideas of multiculturalism taken from the present Western culture. It is believed that such an eclectic approach to history education can form a destructive presentation of the history of national minorities that are unfavorable to understanding between different ethnic groups in Lithuania.

The second hypothesis raised in this study assumes that the material of history curricula and textbooks more reflects the values and ideological attitudes typical of a certain historical period, rather than form new ones, because those who prepare educational plans, textbooks and other teaching materials are based on finite, period-specific social knowledge, they do not perform the functions of researchers or creators.

The third question raised during the study is about the influence of popular (scientific) literature on other elements of history education - not only for history teachers, but also for textbook writers and curriculum developers. The study will seek to assess the potential / clearly expressed orientation of the authors of these educational tools to particular popular historical evaluation ideas over a certain period of time, by examining the hypothesis that works of popularization of such history are the main source for the textbook

authors and teachers, without further use of the latest historical academic research.

It should be emphasized that this study disregards the pre-normative assumptions inherent in institutional evaluation, which states that the improvement of textbooks or curricula has a direct effect on learning outcomes, and on political assumptions that a well-prepared curriculum and good textbook form a good citizen. It is not possible to examine such assumptions by the nature of this study (content analysis; historiography analysis; not sociological research or psychological review).

Research aims and objectives

The interdisciplinary nature of this research, which combines historical research with the field of didactics and has features of sociological analysis, is well reflected in the aims of this study. The duality of the purpose of the research is described by two parallel parts of the text - value / didactic aspect of historical education and restoration of the historical image of the analyzed society. So this research aims to **(1)** after reviewing general theories of history teaching developed both in Lithuania and abroad, to find out what aspects of history didactics were reflected in the representation of national minorities in Lithuanian history education in the interwar period and in Soviet times, to evaluate how these aspects are reflected in today's educational history programs, and if they were supplemented or changed in one or another period depending on the influence of prevailing public attitudes and popular science publications.

It is equally important to find out **(2)** what the image of the Lithuanian nation in the context of the presentation of Lithuanian national minorities emerges from the texts presented in history education. Parallel analysis of the data of history teachers (interviews) and textbooks (textbooks) aims to highlight consciously presented nationalistic images and unconsciously formed (through symbols, semiotics) historical perception.

To achieve these goals, the following tasks are set:

1. To perform the analysis of Lithuanian historical education programs and visions in the political environment of three

different states of Lithuania in order to identify the development of the presentation of the concept of the history and nationality of local national minorities.

2. To present a general overview of Lithuanian and foreign history teaching theories from the point of view of the presentation of national minorities, defining the status of the importance of history textbook for teaching history. To identify the processes of Lithuanian history education development in 1918 - 2018, and to evaluate the (non) specificity of the history of national minorities in the history of the Soviet Lithuania in the context of other periods studied (1918-1940 and 1990-2018).

3. To reconstruct the circumstances of the preparation of textbooks and auxiliary teaching aids for the three periods under investigation, to identify the range of options for the selection of textbooks. To carry out both an analysis of interwar Lithuanian history, geography and local geography textbooks in the context of the discourse of ethnic minorities and the development of the concept of nationality, and the analysis of Soviet Lithuanian history textbooks in the context of the concept of nationality and the presentation of ethnic minorities, as well as an analysis of Lithuanian history and literature textbooks of 1990-2018 in the same context. To compare the information on ethnic minorities in interwar, Soviet and current Lithuanian textbooks and to discuss differences and similarities in the interpretation of this topic in these textbooks. To reveal the most common textbook interpretation gaps, information errors and to investigate the circumstances of their occurrence in the presentation of Lithuanian historical ethnic communities.

4. After the questionnaire has been prepared and the present day history teachers have been interviewed about the representation of national minorities in history lessons and about the formation of the concept of nationality in school, to analyze the data obtained during the interviews and to systematize them, to present the main tendencies of the history of ethnic minorities taught in the present-day Lithuanian schools.

5. To compare the perception of national minorities in school education presented by teachers during the interviews with the content of Lithuanian history textbooks and curricula in Lithuania after 1990s.

6. According to the materials of the interviewed teachers, analyzed Lithuanian social science textbooks for schools, school curricula, historiography on national minorities in Lithuania and other countries' experiences in this field provide recommendations for education on the history of national minorities in Lithuanian schools.

Research methods

The study uses both qualitative and quantitative research methods. They are perceived as complementary in the study. Qualitative methods, attributable to the field of narratological interpretation, help to find out what values the authors of the text want to pass on to the reader, and the quantitative methods enable to objectively assess what is emphasized in the texts and what are the criteria for selection of educational programs, textbooks, and other materials of history teachers. Both qualitative and quantitative data are subject to both deductive and inductive approach. Deductive access is most relevant in the comparison of educational history programs, existing historiography and textbooks, evaluating external impulses that should potentially determine the ideological orientation of textbook text. The inductive method complements the deductive method while working with the same information, as it refers to the desire not only to present the material found in sources on ethnic minorities in Lithuania and their correlation with the requirement of this topic in educational programs or popularity in local historiography of that period, but also to restore the historical understanding of certain period which determined the chosen content.

As a basis for contextual assessment prior to a specific discourse analysis, the three-point method presented in the UNESCO Handbook for textbook Analysis (2010): Fact Finding, Content Selection Balance, and Impartial Value Oriented Theme Presentation.

The main qualitative research method in this work is the analysis of sources of different periods in Lithuania (textbooks, popular history syntheses, interwar, Soviet and current publications in public space, educational programs of all periods) aimed at highlighting the

level of emphasis at history education at schools on the history of ethnic minorities in Lithuania. In addition to the source research method, as a parallel access, the analysis and interpretation of historiography reflecting the research topic is being used, providing a theoretical basis for the empirical part of the research. The specificity of the work determines the use of the vertical comparative method as well - comparing the expression of the same object in different historical periods.

The interdisciplinary nature of this research is highlighted by another methodological element of the study - it is a semi-structured interview with history teachers. For these interviews, a separate questionnaire was created during the survey, and interviews were scheduled for 2017 January-April. 14 history teachers from 13 schools in 3 cities (Vilnius, Kaunas, Panevėžys) have been interviewed during this period. The snowball method was used in the search for the respondents and the qualitative analysis research method was used for the interview analysis itself.

Research chronology

The chronological boundaries of this work include three different periods of Lithuanian history in the period of year 1918-2018:

1. 1918-1940 – interwar Lithuania. The boundaries of the first chronological period were chosen specifically according to the period of Lithuanian statehood in the interwar period, thus linking the teaching of history at school with the Lithuanian state education policy.

2. 1945-1988 – period of Soviet Lithuania education analysis. The year 1957 is essential at this stage because it marks the date when the first separate textbook of Soviet Lithuania history was published. This period is completed with the last Soviet Lithuanian history textbook published in the Soviet Union.

3. 1990-2018 – Lithuania after regaining its independence from Soviet Union. Understanding this period as a politically and culturally heterogeneous stage in Lithuania's history, we can distinguish within it the boundaries of 1990-2004 as a unique period in the educational system of Lithuania in relation to history teaching, since at this period historical education in Lithuania has

been linked and bound only to the teaching of the history of its dominant nation, and has no direct responsibilities to external political forces. Two key factors that have changed this situation have been the gradual involvement of Lithuania in UNESCO's activities and in 2004 Lithuania joined the European Union and NATO, which also led to the emergence of new guidelines for history teaching. 2018 as the final date of the chronological boundaries of the study is distinguished based on the most recent literature on the history of ethnic minorities in Lithuania, used in this research study.

Historiography

Historiography, relevant to this study, can be divided into several sections according to different scientific (history, education, sociology) and thematic (history of education, history of ethnic minorities etc.) approaches:

1. Studies discussing various aspects of history education at school level as well as in general public education, focusing on both content and form analysis. In this case both Lithuanian studies about issues of history didactics³⁶, development of history politics in Lithuania³⁷, interaction between nationalism, ethnoculturalism and multiculturalism, and foreign studies on the same issues in different contexts³⁸ are understood as equally important for the research. The

³⁶ *Istorinės realybės ir mitai nacionalinėse kultūrose: dabarties vizija*. Sud. REPŠIENĖ, Rita. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009., *Naujasis Vilniaus perskaitymas: didieji Lietuvos istoriniai pasakojimai ir daugiakultūris miesto paveldas*. Sud. BUMBLAUSKAS, A.; LIEKIS; ir POTAŠENKO, G. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009., STAŠAITIS, Stanislovas. *Istorijos didaktika ir jos uždaviniai*. Vilnius: VPU, 2002.

³⁷ MERKINAITĖ, Simona; ir RADŽVILAS, Vytautas. *Istorijos mokymas mokyklose kaip valstybinės istorijos politikos problema. Istorijos subjektas kaip istorijos politikos problema*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011.

³⁸ ANDERSON, Benedict. *Įsivaizduojamos bendruomenės: apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. Vilnius: Baltos lankos, 1999.; JOYCE, Appleby; LYNN, Hunt; and MARGARET Jacob. *Tiesos sakymas apie istoriją*. Vilnius: Margi raštai, 1998; WHITE, Hayden. *Naratyvumo vertė vaizduojant tikrovę*. Baltos lankos (5). Vilnius: Baltos lankos, 2002. or BLACK, Jeremy. *Clio's battles: historiography in practice*. Indiana university press, 2015.

concept of historical didactics proposed by the German historian and philosopher Jörn Rüsen is the starting position for the theoretical context of this study.³⁹ Specifically for the study of the discourse of national minorities in historical didactics J. Rüsen is important as an advocate to turn from the great to the small historical narratives. In this case, it is a glimpse into the place of the history of Lithuanian national minorities in the great narrative of Lithuanian history. The postmodern hermeneutic approach promoted by J. Rüsen is not focused on individual forms of communication, but on structural, symbolic systems that are chosen to analyze in this work - i.e. textbooks and curricula. Studies of nationalism, which concentrate on the relations between different ethnic groups and possibilities of establishing a multicultural vision in nation states, are being used as a part of theoretical basis for this research as well.⁴⁰

2. In order to get acquainted with the specific problems of preparation of both educational programs in schools and textbooks in all analyzed periods, the publications of education specialists dealing with this topic are used as another source group for this study.

Looking at the context of interwar Lithuania's general education system and its development, the monograph of Saulius Kaubrys⁴¹, which contains a comprehensive statistical database presenting the school system of that date, objectively reflecting the distribution of schools, teaching subjects and teaching languages, is particularly relevant. The latter publication is particularly valuable as a publication of the interwar educational system documents, partly as a database of concentrated statistics on the education system of the period, but it should be emphasized that, in the absence of more critical historical reflection, this monograph in the research is more often used as a data source than as a historiographic position evaluating interwar educational system. For understanding the complexity of Lithuanian educational system and its political,

³⁹ RÜSEN, Jörn. *Istorika: istorikos darbų rinktinė*. Vilnius: Margi raštai, 2007.

⁴⁰ BRUBAKER, Rogers. Myths and misconceptions in the study of nationalism. The State and the Nation., ed. HALL, John. Cambridge university press, 1998. pp. 273-306.

⁴¹ KAUBRYS, Saulius. *Lietuvos mokykla 1918-1939 m.: galios gimtis*. Vilnius: Statistikos tyrimai, 2000.

ideological development during the interwar period the monograph of Dangiras Mačiulis - „Tautinė mokykla: žvilgsnis į tautininkų švietimo politiką“⁴² is referenced in this dissertation.

Since the creation of the content for Lithuanian history education at schools in the interwar period was a continuous process that started at the end of the 19th century with the so-called process of "national revival", the empirical analysis of this work will include the publications of the educational nature on geography and history published in 1905-1918. Their research is complemented by a couple of historiographic positions of different directions about the teaching of Lithuanian history during this period – it is the review of history of Lithuanian schools in 1905-1918 prepared by Vladas Pupšys⁴³ and vision of historical culture in Lithuania during 1883-1940 researched by Aurelijus Gieda⁴⁴.

The historiographic field of the Soviet educational system consists of two types of works - research aimed at the general discussion of Soviet education throughout the USSR⁴⁵ and the thematic analysis of Soviet history textbooks from other republics of the USSR⁴⁶ and specifically the topics of Lithuanian history education in Soviet times⁴⁷. Studies from scholars of previous Lithuanian Educology university - Stanislovas Stašaitis⁴⁸ and

⁴² MAČIULIS, Dangiras. Tautinė mokykla: žvilgsnis į tautininkų švietimo politiką. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2017.

⁴³ PUPŠYS, Vladas. *Lietuvos mokykla: atgimimo metai (1905-1918)*. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 1995.

⁴⁴ GIEDA, Aurelijus. *Manifestuojanti Klėja: istorikai ir istorika Lietuvoje 1883-1940 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017.

⁴⁵ GRANT, Nigel. *Soviet education*. Penguin books, 1964.

⁴⁶ ROUVINSKI, Vladimir. *Ethnic enclosure in Soviet and Post-Soviet School textbooks. The Humanities: Peace Studies and Peace Discourse in Education. Vestnik of the Tomsk State Pedagogical University Vol. 1 (64)*. 2007.

⁴⁷ IVANAUSKAS, Vilius. *Tarp liaudies ir tautos: kultūrininkų veikla ir etniškumo projekcijos / Epochas jungiantis nacionalizmas: tautos (de)konstravimas tarpukario, sovietmečio ir posovietmečio Lietuvoje*, Vilnius, 2013, pp. 243-286; VYŠNIAUSKAS, Arūnas. *Konflikto dėl Vilniaus vaizdavimas tarybinio laikotarpio lietuviškuose vadovėliuose. Europa Orientalis. Studia Dziejów Europy wschodniej; panstw Bałtyckich 2* (2010).

⁴⁸ STAŠAITIS, Stanislovas. *Istorijos didaktika ir jos uždaviniai*. Vilnius: VPU, 2002.

Benediktas Šetkus⁴⁹ - in this research are referred to while analyzing history education in Lithuania after 1990s as well. However, even though studies by S. Stašaitis are valuable as the sources for information, identifying certain resolutions about history education in interwar period and Soviet times, but these works are also full of anticipatory ideological conclusions of the author⁵⁰. Studies presented by Benediktas Šetkus maintain academic objectivity but concentrate on the tendencies in historical education rather than analysis of specific cases⁵¹, thus they carry a lot of debatable generalizations about the history education in Lithuania since 1990. So, these studies help to contextualize the issue of the presentation of the history of ethnic minorities in Lithuania by linking it to other trends in history teaching, but do not help explain the process of creating and developing a historical narrative.

3. In the absence of adequate studies regarding the relationship between the history of didactics and the representation of ethnic minorities in the Lithuanian academic space, the analysis of foreign scholars as a joint project in Eastern Europe and Russia (1998-2001) is of a particular importance for this research.⁵² It is particularly valuable that these studies have been carried out in the states, which are in one or another aspect culturally or historically similar to Lithuania.

4. *Historical monographies or articles presenting certain aspects of history of Lithuanian ethnic minorities.* In order to

⁴⁹ ŠETKUS, Benediktas. Kai kurie užduočių ir klausimų istorijos vadovėliuose pateikimo aspektai. *Istorija* (LVII). Vilnius: VPU, 2003. pp. 62-67., ŠETKUS, Benediktas. Istorija bendrojo lavinimo mokykloje. *Istorija* (LXI). Vilnius: VPU, 2004. pp. 65-68. ir ŠETKUS, Benediktas. Istorijos mokymo Lietuvos bendrojo lavinimo mokykloje tobulinimo kryptys. *Istorija* (LIII). Vilnius: VPU, 2002. pp. 90-97.

⁵⁰ STAŠAITIS, Stanislovas. Istorija Lietuvos mokykloje 1940-1941 metais: tautiško naikinimas ir sovietinės ideologijos diegimas. „Istorija“. Mokslo darbai. 70 tomas, 1995.

⁵¹ ŠETKUS, Benediktas. Istorijos mokymo Lietuvoje bendrojo lavinimo mokykloje tobulinimo kryptys. *Istorija*. T. LIII, 2002. Pp. 90-97. Ar ŠETKUS, Benediktas. „Mažojo žmogaus“ istorinė atmintis: edukaciniai aspektai. *Acta humanitarica universitatis Saulensis*. T. 9., 2009. Pp. 167-175.

⁵² About the project and its authors, see more: <http://www.ajc.org> [viewed 2018-01-13]

avoid the inconsistency of historical didactic in textbooks with reality (in this case, facts based on the sources provided by professional historians are treated as the reality), the work of historians who investigate the history of specific ethnic minorities are being used in this work. They test the validity of the questionable aspects that are presented in the textbooks as facts rather than the author's interpretation. Lithuanian historian Tamara Bairašauskaitė presented history of Tatars in Lithuania during the 19th century⁵³, her studies are being used in order to identify the specific situation of local Tatars under the rule of Russian Empire. A starting point for evaluating the presentation of Karaite history in Lithuania in school curricula are the studies by the main Karaite history researcher in Lithuania – Dovilė Troskovaitė, whose works question the old mythical narratives of local Karaite community⁵⁴. Discussing the information about Jewish history and culture in Lithuania presented in the textbooks academic studies presenting research of several scholars are taken for reference – collective monograph chronologically covering all the history of Lithuanian Jews „Lietuvos žydai“⁵⁵, collection of articles presenting relations between Jews and Lithuanians during the interwar period „Abipusis pažinimas“⁵⁶, as well as separate volumes of selected articles in „Polin“⁵⁷ and study of Jewish life in interwar Central and Eastern Europe presented by Ezra Mendelson⁵⁸. Such a perspective is particularly relevant in the educational presentation of Jewish history as an integral part both of

⁵³ BAIRAŠAUSKAITĖ, Tamara. *Lietuvos totoriai XIX amžiuje*. Vilnius: Mintis, 1996.

⁵⁴ TROSKOVAITĖ, Dovilė. Myth as a Way to Co-existence: A Case of Karaite Community in the 18th - 20th Centuries, Values and Memories. Multiethnicity in the European Past (8th-20th c.), *Cohesion building of multiethnic societies, 10th-21st c.*, ed. Przemysław Wiszewski, vol. 1, Wrocław, 2019.

⁵⁵ *Lietuvos žydai. Istorinė studija*. Sud. SIRUTAVIČIUS, V.; STALIŪNAS, D.; ir ŠIAUČIŪNAITĖ-VERBICKIENĖ, J. Vilnius: Baltos lankos, 2012.

⁵⁶ *Abipusis pažinimas: lietuvių ir žydų kultūriniai saitai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.

⁵⁷ POLIN. Studies in Polish Jewry. Jews in the former Grand Duchy of Lithuania since 1772. Ed. LIEKIS, Šarūnas; POLONSKY, Antony; and FREEZE, Chaeran. Vol. 25. Oxford: The Littman Library of Jewish civilization, 2013.

⁵⁸ MENDELSON, Ezra. *The Jews of East Central Europe Between the World Wars*. Indiana University Press, 1987.

GDL and Polish-Lithuanian Commonwealth, and of Jewish diaspora of Eastern Europe. The information provided about Lithuanian Russians and Old Believers in the textbooks in this research are being complemented and evaluated with the information provided by the studies of Natalia Kasatkina and Andrius Marcinkevičius⁵⁹, as well as by the work of the main scholar of Old Believers in Lithuania, Grigorijus Potašenko⁶⁰. The study of presentation of coexistence between Germans and Lithuanians in interwar Lithuania and history of German ethnic minority in Lithuania in historical narrative at schools is based on the only study on this topic by Saulius Kaubrys and Mindaugas Tamošaitis titled „Lietuvos vokiečiai tarp dviejų pasaulinių karų: metmenys tapatybės istorijai“⁶¹. While analyzing the educational presentation of the currently largest ethnic minority in Lithuania - the Polish ethnic minority - the exceptional historiographical position in this context is Krzysztof Buchowski's study „Litvomanai ir polonizuotojai. Mitai, abipusės nuostatos ir stereotipai lenkų ir lietuvių santykiuose pirmojoje XX a. pusėje“⁶². Through the lenses of academic objectivity, it encourages rethinking politically complicated relationship of Poles and Lithuanians in historical perspective. Also, this research is supplemented by the analysis of historiography on Holocaust history⁶³ as well as studies of Antisemitism in Lithuania⁶⁴ and didactical reflection on Holocaust theme⁶⁵. It is because both

⁵⁹ KASATKINA, Natalija; ir MARCINKEVIČIUS, Andrius. *Rusai Lietuvos Respublikos visuomenėje 1918-1940 m.: istorinės retrospektyvos konstravimas*. Vilnius: Eugrimas, 2009.

⁶⁰ Lietuvos sentikiai: istorija, kultūra, dailė. Sud. POTAŠENKO, Grigorijus; ir MOROZOVA, Nadežda. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2011.

⁶¹ KAUBRYS, Saulius; ir TAMOŠAITIS, Mindaugas. *Lietuvos vokiečiai tarp dviejų pasaulinių karų: metmenys tapatybės istorijai*. Gimtasis žodis, 2013.

⁶² BUCHOWSKI, Krzysztof. *Litvomanai ir polonizuotojai. Mitai, abipusės nuostatos ir stereotipai lenkų ir lietuvių santykiuose pirmojoje XX a. pusėje*. Vilnius: Baltos lankos, 2012.

⁶³ SNYDER, Tymothy. *Kruvinos žemės: Europa tarp Hitlerio ir Stalino*. Vilnius: Tyto alba, 2011. or *Holokaustas Lietuvoje 1941-1944 m.* Sud. BUBNYS, Arūnas. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2011.

⁶⁴ STALIŪNAS, Darius. *Enemies for a day: antisemitism and anti-Jewish violence in Lithuania under the Tsars*. Budapest: CEU Press, 2015.

⁶⁵ *Why should we teach about the Holocaust?* Ed. AMBROSEWICZ-JACOBS, Jolanta. Judaica Foundation Center for Jewish Culture, 2004. or BERESNIOVA,

Holocaust history is an integral part of Lithuanian Jews history and Holocaust topic has an exceptional position in Lithuanian history education programs nowadays.

Sources

In this study, different, but interrelated components are included in the analysis of historical education - the main four different groups of sources are investigated, responding to the research questions of the history of national education of ethnic minorities in Lithuania in the 20th century. - the beginning of the 21st century:

1. *Textbooks and educational programs*: interwar history, geography and local geography textbooks, history textbooks of Soviet Lithuania, Lithuanian history and literature textbooks of independent Lithuania (1990-2018) and educational programs for schools for teaching all these subjects during these three analyzed periods.

2. A separate group of sources consists of the syntheses of Lithuanian history that appeared in the interwar period, the works of Lithuanian history published during the Soviet regime and the publications of Lithuanian history, which appeared in the second period of independence of Lithuania, focused on rather general public education of Lithuanian history issues than academic research.

3. Very significant sources for discussing different ideological periods in the educational system(s) of Lithuania, for recording the change of the concept of nationality and for supplementing the context for the analysis of the educational materials are the publications of the Lithuanian periodical press for teachers, textbook writers and everyone else interested in education. Most of these publications regarding the interwar period, covering specifically the issues of history geography, are presented in two selected volumes - "Teaching History in Lithuanian School 1918-1940"⁶⁶ and "Lithuanian School and Pedagogical Thought 1918-

Christine. Holocaust education in Lithuania: community, conflict and the making of civil society. Lanham MD: Lexington books, 2017.

⁶⁶ *Istorijos mokymas Lietuvos mokykloje 1918-1940 metais: antologija*. Sud. ŠETKUS, B.; GRIGARAVIČIŪTĖ, S.; ir SETKUVIENĖ, R. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2006.

1940"⁶⁷. For the analysis of contemporary Lithuanian social self-awareness on history education and nationality, the focus is on the sources of history curricula, educational strategies and similar state regulated documents.

4. *Semi-structured interviews* conducted during the research with Lithuanian history teachers, who are working since 1990 or later, are the sources, which enable us to stronger reflection of current Lithuanian situation regarding the history education.

Dissertation Structure

The dissertation consists of an introduction presenting the research topic and its main issues, two chapters presenting the findings of the study and conclusions. Lists of used sources and literature as well as annexes (tables, questionnaire, and recommendations for teachers on the teaching of the history of national minorities in Lithuania) are presented at the very end of the thesis. The first chapter presents the reconstruction of ideological contexts and their differences as well as similarities while presenting the history of ethnic minorities in Lithuanian schools during interwar, Soviet, and Lithuania after 1990 periods. The second chapter consists of analysis of actual history education about Lithuanian ethnic minorities content during the mentioned periods. This analysis identifies the main issues regarding the narrative of Lithuanian ethnic minorities' history at schools. Based on the analysis presented in these two chapters there are prepared recommendations (non-methodical) for history teachers regarding the teaching of Lithuanian ethnic minorities' history (Annex no. 7).

⁶⁷ *Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis 1918-1940 m.: antologija*. Sud. BUKAUSKIENĖ, T. Vilnius: Mintis, 1996.

CONCLUSIONS

1. In this study different ethnic minority presentation forms were analyzed in Lithuanian (and Soviet Lithuanian) history, geography and local geography (interwar period) and literature (since 1990) textbooks, education curricula and strategies for teaching relevant subjects at school education in 1918-2018. The results of the analysis confirm hypothesis that the presentation of the history of ethnic minorities in Lithuania is conditioned by the ideological state policy of a specific period. In both interwar Lithuania and Lithuania since 1990 the history education is dominated by the syncretic perspective, which is based on the convenient for the dominant nation myths of Lithuanian history presented by the smallest local ethnic groups (Karaites, Tatars, and sometimes Jews), and ignores the stories of larger local ethnic minorities (Polish and Russian), whose local history version is not consistent with the dominant narrative. There was an opportunity to express the story of Lithuanian nation in the history education of Soviet Lithuania, but in the process of Sovietization of historical memory there was no longer a need to present the former national minorities of Lithuania, thus according to Soviet ideology they were also "Sovietized" (i.e. eliminated from the national narrative and presented by communist categories). On the other hand, during the Soviet period, Lithuanians themselves were Soviet citizens with a minority status in the USSR, therefore the presentation of other ethnic groups in their home republic was perceived as complicated, prioritizing the opportunity to present Lithuanians history and to prevent other ethnic groups from overcoming it. The analyzed current general educational programs and educational strategies with their encouragement on tolerance promotion and multicultural education are not always in line with the content of school history course. Interestingly, both the first case of successful targeting of historical didactics in the educational system in interwar period, the second - the case of obedience to the guidelines of ethnicity expressed by the Soviet government, as well as the third case of the practically non-justifiable goals of history teaching nowadays, leads to the same result. In all the periods discussed, Lithuanian history is presented as a national history of Lithuanians both in educational programs and in

textbooks, and national minorities are only a marginal part of Lithuanian history, so their inclusion in the story of Lithuanian history is not emphasized.

2. During the reconstruction of preparation and publication conditions of the textbooks of the three analyzed periods, it was identified that both in the interwar period and in Lithuania after 1990 there was a wide choice of textbooks presented by different authors. During the interwar period Lithuanian history textbooks were prepared by more than ten authors, and local geography textbooks were prepared at least by five authors during the whole period. Despite a quite large number of textbook authors, republications of the same textbooks were dominant in interwar Lithuania, and Lithuanian history narrative remained steady. After Lithuania restored its independence in 1990 and changed its history education program, the choices of new history textbooks widened gradually, and history textbooks prepared by a few authors became dominant in the history textbook market. In the process of changing history curriculum, the old textbooks must be re-approved by the Ministry of Education and Science, and the new textbooks are being prepared according to the latest programs. As can be seen from interviews with history teachers in Lithuania, teachers who work longer in school after 1990 use not only one, but several different textbooks to prepare for their lessons. and history textbooks prepared by a few authors became dominant in the history textbook market. In the process of changing history curriculum, the old textbooks must be re-approved by the Ministry of Education and Science, and the new textbooks are being prepared according to the latest programs. As can be seen from interviews with history teachers in Lithuania, teachers who work longer in school after 1990 use not only one, but several different textbooks to prepare for their lessons. In spite of the interwar and present-day possibilities in schools to choose from a variety of history textbooks, the study found that the main storyline of Lithuanian history regarding the presentation of ethnic minorities in all the optional textbooks coincides with the perspective of Lithuanian history as a presentation of Lithuanians (as an ethnic group) history. In Soviet Lithuania, history textbooks, which had to pass Soviet censorship, had been handed over for several years, at the same time it was possible to use during the lessons only one

textbook prepared and approved by the authorities. Throughout the Soviet period, content of history textbooks on local ethnic groups in Lithuania remained almost unchanged, so we can basically talk about one uninterrupted school narrative throughout the period of 1957-1988.

3. In the twenty-seven analyzed textbooks on history, geography and local geography from interwar Lithuania period dominate 4 key directions related to the representation of Lithuanian ethnic minorities: their influence on the self-identity of Lithuanians as an ethnic group, literacy and religious tradition, the personality of Vytautas Magnus and ethnic minorities, and the relationship with the major Lithuanian cities (Vilnius, Kaunas and Klaipėda). The representation of history and cultural of Lithuanian ethnic minorities is more common to the geography textbooks, meanwhile in the Lithuanian history textbooks ethnic groups were being presented only fragmentary – thus creating an image of Lithuanian lands as historically homogenous place. Comparisons between Lithuanians and other local ethnic groups are common to geography textbooks, emphasizing Lithuanians as a superior nation on various counts suffering from the invasion of other nations into its „vital space “. This position in the textbooks perfectly matches the ideology of the period, the teaching of history is clearly used as a means to strengthen the Lithuanian national identity even at the expense of other Lithuanian ethnic communities, while other ethnic groups become a litmus paper that verifies the value and advantage of the Lithuanian ethnic group. The image of the GDL as an exemplary state model was also one of the main motives of the interwar historical narrative, so it can be seen that its actualization in today's historical didactics is not just a resurgence of the ideological policy of the European Union - it is a continuation of the general narrative of Lithuanian history, which creation started in the interwar Lithuania. Still, according to the current Lithuanian history textbook narrative, the history of Lithuania as a multicultural state ends with the interwar period, history of Lithuanian Karaites and Tartars - with Vytautas' fall from the horse in 1430, the history of Lithuanian Jews with the Holocaust, the history of Lithuanian Poles - with the "solved" issue of Vilnius region and the history of Lithuanian Belarusians and Russians remains so in the margins of Lithuanian

history and is more reminiscent of individual remarks than a separate story worth telling.

4. In the Lithuanian school history narrative during the interwar period, when it comes to the presentation of ethnic groups, the emphasis is on the possible changes of the nation self-understanding or on the socio-cultural transformations influencing the development of the nations. This is an approach characteristic to the constructivists, which is being merged with the dominant primordialistic understanding in the same Lithuanian historical narrative. Thus, the understanding of Lithuanian nation in the school narrative is left exclusively to the primordialistic understanding, when constructivist approaches are used to explain local history of national minorities and their cultural formations. The synchronicity of these approaches is also exacerbated by the fact that talking about losing the ethnic identity (with the possibility of coming back to the "true" ethnic path) shows a primordial understanding of the phenomenon. The presentation of dual threats to Lithuanian nationality - desegregation through other specific nations and drifting through globalization processes - has created a niche in the interwar period, which encouraged fostering and protecting nationality (with Lithuanian content) not only as a meaningful component of the Lithuanian state, but also as a relic of historical value. It should be emphasized that, despite the political changes within the country, the transition from democratic to authoritarian regime after 1926, there was no big changes between the representation of history of national minorities in the history and geography textbooks throughout the whole interwar period. It allows us to assume that Lithuanian history discourse on local ethnic minorities was ideologically consistent with the guidelines of both democratic and authoritarian regimes.

5. The Soviet historical narrative of the presentation of different ethnic groups in Lithuania completely ignores the work of the interwar Lithuanian historians or history textbooks writers, and the content as well as ideology of the historical narrative of the Soviet era is being consciously abandoned in independent Lithuania after 1990. Nine analyzed Soviet Lithuania history textbooks present not all of the historical ethnic minorities of Lithuania - non-numerical ethnic communities are eliminated from the historical narrative - the Karaites (they did not exist in the narrative of interwar

school history of Lithuania), Tatars, and the Jews are presented only sporadically, creating a misleading image of their temporary or random presence in Lithuanian history. The most attention out of all ethnic groups in Soviet Lithuania is paid to Russians. The presentation of relations between Russians and Lithuanians was being strongly romanticized; Russians are described as the heroes and saviors of Lithuanians. In the meantime, another historical ethnic group in Lithuania – Germans – is also presented in all Soviet Lithuania history textbooks, but from the conflicting point of view as eternal enemies of Lithuanians as a nation. Speaking about the killings of Jews during the Holocaust in Soviet Lithuania history textbooks is consistent with the general tendencies of speaking about Jewish history in Lithuania - it is not only sporadic but also full of ideological evaluation from the perspective of communist values. During the Soviet period, the presentation of Lithuanian nation as the title nation of Lithuanian Soviet Republic was strengthened in the local history textbooks, and after 1990 with the elimination of the element of heroization of the Russian nation, it possibly facilitated the extension of the national model of Lithuanian history, and at the same time complicated the presentation of the history of national minorities in Lithuania.

6. The 45 contemporary (1992-2018) textbooks of Lithuanian history analyzed in this study are characterized by the general trends in the presentation of national minorities by periods or specific topics: the 16th-17th centuries social life of the GDL as an example of multicultural state, exclusion of Jewish history in Lithuania from history of other local ethnic minority groups, reaction of various ethnic groups to the Lithuanian statehood project, cultural autonomy in interwar Lithuania and its significance for national minorities; and the last one - Holocaust as part of Jewish history in Lithuania. The poorest presentation of ethnic minorities is in the context of the second half of the 20th century and in the present-day perspective, it forms an illusion that the issues of national minorities is a relic of the distant past, which is irrelevant in the present. Such a perspective of presentation is fundamentally contrary to the education curriculum of 1990-2018 and its statements about highlighting the connection between the present and the past in the Lithuanian history education. However, the analysis of different

current textbooks showed that the possibility of diverse disclosure of the history and heritage of national minorities in Lithuania exists, but it is rarely used because it is less convenient for the textbook authors and because of the need to focus on the preparation for the state history exam at the end of school years. The presentation of Jews in Lithuania is the most diverse, and the presentation of the Poles and Russians lacks the distinction between them as ethnic communities in Lithuania. Comparing the content of history curricula and textbooks that touch the presentation of the history of national minorities, a value mismatch has been identified - declarative multicultural values in programs and actual nationality values in textbooks exist - the latter two reflect how Lithuanian society should think (the goal of public education) and how society actually thinks (the outcome of public education). The analysis of 14 semi-structured interviews with history teachers who started working in an independent Lithuania after 1990 enabled us to determine how the material of programs and textbooks on ethnic minorities in Lithuania is applied in practice. It has been identified that history teachers understand national minorities either as a problem in Lithuanian history (Poles, Jews, Russians) or as a fun attraction for history edutainment (Karaims, Tatars). History teachers do not question the presentation of nationality issues during the history lessons - the ethnocentric vision of Lithuanian history for many teachers is self-evident and acceptable from the perspective of history teaching, and national minorities and their existence in ethnic Lithuanian lands are perceived as a fact *complementing* Lithuania's history.

7. While comparing the presentation of both actual and interpretative information on ethnic minorities in interwar and contemporary textbooks, it has been observed that, despite the proximity of ethnic minorities in interwar Lithuania, and despite the ever-increasing number of historiography on ethnic minorities nowadays, textbooks of both periods do not avoid factual errors in religious or cultural issues. However, in interwar textbooks ethnic communities are more often referred as still existing and functioning groups, and in today's textbooks, in the face of Holocaust history, Lithuanian Jews are presented more as a relic of the past, as well as other ethnic groups are left alone in the past without forming a narrative, which would relate them with the present Lithuania.

PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS/ LIST OF PUBLICATIONS

1. NAUDŽIŪNIENĖ, Akvilė. Discourses and depictions of Holocaust education in Lithuanian history textbooks (1992-2012). *Journal of Education, Culture, Society*, 2017 Issue 2 (September), Wrocław, pp. 251-267.
2. NAUDŽIŪNIENĖ, Akvilė. Multiculturalism in historical didactics: cases of Vilnius, Kaunas and Klaipėda. *Codrul Cosminului – The Scientific Annals of the University "Stefan cel Mare" Suceava*, History Section (Vol. XX, No. 1., July 2014). pp. 79-90.
3. NAUDŽIŪNIENĖ, Akvilė. Tarpukario istorijos ir krašto pažinimo vadovėliai: tautinių mažumų „artumo“ ir nereikšmingumo dichotomija. *Tautinės mažumos Lietuvoje. Virsmas ir atmintys*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2014. pp. 86-103.
4. NAUDŽIŪNIENĖ, Akvilė. Litvakiškojo paveldo recepcija nepriklausomos Lietuvos (1992-2010 m.) edukacinėje sistemoje. *Žydų kultūra: kasdienybės pasaulis*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2013. pp. 238-252.

TRUMPOS ŽINIOS APIE DISERTANTE

Akvilė Naudžiūnienė 2009 m. baigė kultūros ir istorijos bakalauro studijas Vilniaus universiteto Istorijos fakultete. Šių studijų metų pagal studentų mainų programą 2007-2008 m. m. antrąjį semestrą studijavo Liubianos universitete Socialinių mokslų fakultete Slovėnijoje. 2011-2013 m. tęsė istorijos magistro studijas VU Istorijos fakultete, o 2013 m. pradėjo doktorantūros studijas. Būdamą doktorante Akvilė Naudžiūnienė publikavo 4 straipsnius moksliniuose recenzuojamuose leidiniuose, keliolika straipsnių mokslo populiarinimo leidiniuose, savo tyrimų rezultatus pristatė tarptautinėse konferencijose bei moksliniuose seminaruose Vilniuje, Vroclave, Krokuvoje, Varšuvoje ir Jeruzalėje. 2014 m. ir 2018 m. A. Naudžiūnienei buvo paskirta Lietuvos mokslo tarybos stipendija už doktorantės akademinis pasiekimus, o 2018 m.-2019 m. doktorantei paskirta prestižinė tarptautinė *Memorial Foundation for Jewish culture* skatinamoji stipendija. Doktorantūros studijų metu A. Naudžiūnienė kaip tyrėja dirba nacionaliniuose ir tarptautiniuose (Visuotinės dotacijos) projektuose, inicijavo ir vykdė edukacinius, istorijos mokslo populiarinimo projektus. 2016-2018 m. A. Naudžiūnienė dirbo Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto lektore, šiuo metu yra Žydų kultūros paveldo kelio asociacijos Lietuvoje projektų vadovė.

ABOUT THE AUTHOR

Akvilė Naudžiūnienė graduated his BA in Cultural history and Anthropology at the Faculty of History of Vilnius University in 2009. During her BA studies A. Naudžiūnienė with students exchange program studied abroad for the second semester of academic year 2007-2008 in the Faculty of Social Sciences of Ljubljana University (Slovenia). During the years 2011-2013 she continued MA studies in History at the Faculty of History of Vilnius University and after graduating *Cum Laude*, A. Naudžiūnienė began her doctoral studies at the same institution in 2013. While being a PhD student Akvilė Naudžiūnienė published four articles in scientific peer-reviewed journals or collections of articles, wrote several articles for science popularization publications, presented her research results in international conferences and scientific seminars in Vilnius, Warsaw, Wroclaw, Cracow and Jerusalem. Also, A. Naudžiūnienė has been rewarded a scholarship for academic achievements by the Research Council of Lithuania in 2014 and 2018, and for the academic year of 2018-2019 A. Naudžiūnienė has received a prestigious international grant from *Memorial Foundation for Jewish culture*. During her doctoral studies A. Naudžiūnienė has worked as a researcher in national and international (Global grant) projects, initiated and implemented educational, history popularization projects. During 2016-2018 A. Naudžiūnienė was a lecturer at the Faculty of History of Vilnius University, now she works as project manager at the Association for Jewish Cultural Route in Lithuania.

UŽRAŠAMS

Vilniaus universiteto leidykla
Universiteto g. 1, LT-01513 Vilnius
El. p. info@leidykla.vu.lt,
www.leidykla.vu.lt
Tiražas 20 egz.